Др БОГУМИЛ ХРАБАК

ВЛАСИ СТАРИНЦИ И ДОСЕЉЕНИЦИ У ПОРЕЧЈУ ЗАПАДНЕ МОРАВЕ (ДО 1570. ГОДИНЕ)

ДР БОГУМИЛ ХРАБАК
YU 11000 Београд
Цара Уроша 6

UDK 949.711

Науке из групе тзв. дисциплина (историја, етнологија, лингвистика, књижевност и уметност) готово заборављају да постоје етноисторијски проблеми, који су тешки нарочито стога што не постоје серијски низови богатих извора. Одржана су два научна скупа у Сарајеву (1961, 1973), али су они били посвећени уским (катун) или уопштеним питањима. У неким областима (Црна Гора, северна Далмација) дирнути у питање етногенезе значи навући на себе пакост и зловољу ширих кругова, јер се „влашко" питање везује за чисто национално порекло или оспоравање националног самоодређења. Међутим, Власи су одиграли необично значајну улогу у стварању свих јужнословенских народа, и они су дали велики део елемената заједништва и уједначавања менталитета, посебно у динарским деловима Срба и Хрвата, али и у Македонији. Истраживања се обично ограничавају на минуциозне студије на основу грађе приморских

архива (на које наука као целина слабо реагује) или на социјални статус руралног становништва на основу турских законодавних или пописних аката.

Један од разлога да се странцима (посебно совјетским етнолозима и историчарима) препушта да дају тумачења о тим питањима, поред захукталог национализма, налази се у чињеници да се наша етнографија у условима после Другог светског рата није снашла и одредила. Старе одреднице (насеља и обичаји) су делимично настављени, али се део етнолога универзитетског ранга, под утицајем идејних струјања, почео бавити антропологијом, али и ту више компилативно, без самосталних истраживачких продора. Један део етнологије морао се усмерити на историјска истраживања у најширем смислу речи. Етно-историја код нас не постоји, па се стога и не решавају етноисторијски проблеми.

Док се херцеговачки власи (Власи) обухватају врло детаљно на основу података Дубровачког архива, остали Власи као да и не постоје. Кад је реч о обради пописних дефтера, без познавања широке лепезе питања, стварају се прерано крупни и претенциозни закључци без икакве рационалне подлоге. О панонским Власима у нас уопште није писано, а они представљају недодирнуту партију ранофеудалног периода и првих столећа зрелог феудализма наших највећих народа. Не прате се токови истраживања влашких проблема у других народа, па се не познају и резултати старијих научника.

Овај рад има два дела. У првом, кратком, покушало се да се крене с места у проучавању Влаха панонско-перипанонске зоне, а други, опширнији, део анализира пописне дефтере за подручје Западне Мораве, па на основу хомонима и топонима настоји да одговори на питање, одакле су дошли власи у северозападну Србију, што је, такође, у нашој науци спорно уколико је питање уопште како треба и постављено.

I ВЛАСИ СТАРОСЕДЕОЦИ У СЕВЕРОЗАПАДНОЈ СРБИЈИ (ОД XIII ВЕКА)

Стапање Словена и романизованих староседелаца балканских земаља трајало је столећима. Ни активности Авара у јужном делу Паноније, ни пресељавање Словена (Срба и Хрвата) преко Средњег подунавља на Балканско полуострво нису потиснули Влахе који су живели у Панонији. За време последњих векова Римске империје

романизовано становништво имало је заштиту у римским градовима и војним логорима. Потом су се у Панонији и преко ње пресељавали романизовани Келти из Норика. Авари, а затим и Мађари (који су дошли у Панонију 896. године) само су привремено пресецали и задржавали ту сеобу норичких Влаха. Пре доласка Мађара, у Средњем подунављу постојала је област која се звала Влашка земља.[1] Још пре сеобе романизованих житеља из Норика обављена је романизација балканских народа Трачана, Гета—Дачана, Мезијаца, Македонаца, Епираца и Илира, а исти статус и начин привређивања имали су и Каракачани (Саракачани), јелинизовани Трачани, који су се, такође, бавили номадским сточарењем задржавајући грчки језик.[2] Сточари Мађари покорили су словенске земљораднике, а влашке пастире су потиснули у Трансилванију, у којој је и пре краја IX века било Словена и Романа.[3] У то време (IX—X век) потврђује се и распростирање Романа по Динаридима и западном и средњем делу Балканског полуострва и, према неким мишљењима, тада се срећу и први влашки катуни на Балкану.[4] Власи из Мале Влашке (Олтеније), на крајњем западу данашње Влашке, преселили су се у Марамуреш, а затим и у Молдавију.[5] В. Томашек ту сеобу датира са 1283. годином.[6] Последња сеоба панонских Влаха била је из источних Карпата у североисточну Моравску; они су ту дошли делом пословењени, јер су живели са Русинима, а у Моравској су наставили славизацију у контактима са Словацима и Моравцима.[7]

Двадесетих година XX века холандски слависта ван Вејк изашао је у научни свет са претпоставком да су у раном средњем веку Срби и Бугари били раздвојени појасом у коме су живели романски становници; касније, кад су се Романи одселили у друге области можда баш кад су се одселили и Романи из Мале Влашке), дошли су у непосредни додир источна и западна грана Јужних Словена. Такво становиште се уклапало у раније хипотезе лингвистичке географије, а подробна истраживања су установила јаку концентрацију изоглоса дуж граничне линије између Срба с једне и Бугара и Македонаца с друге стране. Неки научници претпостављају да су у јужном делу тог несловенског међупростора, поред Романа, живели и преци Арбанаса, с обзиром на неке језичке чињенице. Извесни географски називи, као Ниш, Штип, Шар и Охрид, дошли су Словенима из арбанашких уста, што би претпостављало могућност да су Арбанаси и живели у крајевима поменутих локалитета. Старији језик из кога потичу изрази у румунском и арбанашком језику, нарочито кад је реч о сточарско-пастирским називима, упућују да су

ти заједнички елементи преузети из неког старијег балканског језика. Тај би језик могао бити трачки, који је покривао не само Бугарску и Македонију, него и источну Србију, део Косова, па и део Румуније. Кад су преци Румуна почели прелазити и у Влашку и Молдавију, дотад равничарске словенске земље (отуда 37% румунске лексике пре XX века упућује на словенске корене речи), у међупростор, који је пре тога делимично био под влашћу бугарских владара, упали су Срби потиснувши представнике источнословенске гране (којих је било чак до Призрена).[8] Ако је у праву Е. П. Наумов, критикујући Златарског, и сматрајући да је Влахија у хроници Ансберга, не Тесалија, него планински крај између Софије, Пловдива и Солуна,[9] таква Влахија била би јужни део тог међупростора само мало повучена према истоку.

Власи су најпре у пуном смислу речи били номади који су се са својим стадима кретали по балканским, односно по панонским пределима, где, осим Лимеса, није било других граница. Почев од IX—X века, кад су створене прве јужнословенске државе, могли су се слободно и без сметње кретати у оквиру насталих држава, бринући се да обезбеде летњу и зимску испашу. Таквим ограниченим кретањем настала је трансуманца, сезонско кретање стоке, тј. бисесилно сточарство са два рејона пашњака и станишта. Такво кретање је обезбедио катун, који најпре није био летње сточарско насеље, него организација удружених породица (често истог порекла) која је обезбеђивала летње и зимско напасање стоке. Са катунима сточари ће остати неколико столећа, да би временом добили ограничени атар, обично уз зимско станиште, и тако се претварали у сесилне сточаре са само једним местом боравка.

Симбиоза досељених Словена и романизованих старинаца зависила је од производних могућности које је одређивао сам терен. У западном делу Полуострва постојале су три упоредне зоне различитог земљишта: а) приморска зона, с удаљеним зимским и летњим испашама, где је постојала класична трансуманца, тј. бирегионално сточарство, које је обезбеђивала катунска организација; б) средња зона, с малом удаљеношћу између зимских и летњих пашњака, где су се најлакше стварала племена из ранијег катуна и где је стапање становништва текло најбрже; и в) перипанонска зона слабије насељена у босанској и србијанској Посавини, која је давала могућност да се дуже одржава номадско сточарство, а самим тим и романска народност. У источним деловима тих зона перипанонска и средња зона су спуштене далеко на југ, па је и Стари Влах спадао

у перипанонску зону, којој су припадали и крајеви око Западне Мораве. У перипанонској зони Словени као земљорадници ширили су се речним долинама, тј. притокама Саве и Западне Мораве, док су се стариначки сточари држали побрђа.[10] Мањак романског живља у подручју Рашке (која је спадала у „средњу зону") утицао је на спорије оформљење и развитак српске ранисредњовековне државе.[11] Влашком становништву северније од Рашке, у развођу Западне Мораве, много су недостајали градови, који су, као и на другим странама, представљали окосницу Романа.

Како су Власи били распоређени у северозападној Србији и посебно у подручју Западне Мораве, не може се одредити, јер о томе, уосталом као и за друге области српске средњовековне државе до XIII века, нема изворних података. Треба претпоставити, мада се катуни изричито не помињу, да су села ван речних долина имала два насеља — зимско (сталније) и летње (растурено по колибама на планини). Такав склоп, према Ст. Новаковићу, постојао је у источној Србији и у XIX веку. Власи Романи ни у XIX столећу у топличком, крушевачком и нишком округу нису имали права села, него су лето проводили у гори, а зими се спуштали у жупна места, заклоњена од северних ветрова. Хранили су се млеком и сиром, а пржили су и јели буков жир и мезгру младог дрвећа. На летњим пашњацима су палили траву — да би на пролеће трава била бујнија. С обзиром да је из средњег века остала „која стотина ових Влаха", а да су остали имали „махом чиста српска имена", Ст. Новаковић је закључио „да је оваких ненастањених Влаха који су свој живот нестално проводили са стоком по зимовницима и летовницима, било не само од романске пасмине него и од словенске, било да су били Словени од искона или да су се пређашњи Романи пословенили". Из жичке повеље (настале свакако око 1220) он је као Романе наводио „Бун (више њих под тим именом), Мргела, Бунило (више њих под тим именом), Букор, Тус, Грипон, Шарбан, Сингур, итд... Пошто су сви ови људи обично поменути у гомили имена, може се узети да они ни онда већ у почетку XIII и у половини XIV века, нису били Романи, али им је у именима несумњив траг тога романског порекла". Више од државе, на Влахе је имала утицаја црква (дајући им словенска имена), како стога што је имала своје Влахе, тако и што је располагала планинама и зимовиштима и за друге Влахе. Таква ситуација се види и у жичкој даровној повељи краља Стевана Првовенчаног, јер се, поред села и жупа, помињу паше зимске и летње и потом се набрајају Власи поименце, без икаквог обеле-

женог станишта, са њиховим старешином кнезом Грдом на почетку списка. (Власи су увек више означавани према својим старешинама, него по месту становања). Деоба пасишта на летње и зимске у жичкој повељи, као и наплата права на испаше за туђе Влахе, „јасно нам показује и јачи број и велику знатност ових Влаха пастира, мање или више несталнo настањених“. Тек у следећем, XIV веку, јављају се Власи у пастирским селима који имају међе, но и тада Душанов законик (чл. 179. и 180) говори о Власима и Арбанасима који путују и оштећују усеве.[12]

Власи у северозападној Србији припадали су Власима Посавине и Подунавља, који су се из разних разлога, а пре свега због притиска угарске државе, налазили у стадију расељавања. У дечанској повељи помињу се два катуна ђурашевских Влаха у селу Рзинићима, који су се називали Власи Сремљани, тј. панонски са 15, 20 + 14 породица. У првој половини XV века Влаха Сремљана било је и у Херцеговини, што значи да су се селили из Посавине преко поречја Западне Мораве у Метохију, а потом, кад су и ту заоштрени феудални односи, у Херцеговину, где су ти односи у току XIV века били доста лабилни. Изгледа да су сремски Власи, мада су се населили у близини дбровачких међа, остали и даље у надлежности угарског краља, јер их је (1451) херцег Стјепан Вукчић Косача отео угарском краљу, заједно са Сладојем Станковићем, о чему су Дубровчани јављали владару у Угарској.[13]

Власи из катуна разликовали су се „од правих чергара и несталних колибара“, али је „начин њиховог живота, без сумње, још остао задуго онаки прости и колибарски, како је и пређе био“. Следећи степен сесилности били су „влашки засеоци“, а потом „село—Власи“. Већ у доба Стевана Дечанског Власи су, поред оваца и коња, тимарили и говеда и свиње. Даљи знак сесилоности са „селима—Власима“ види се и у поречју Западне Мораве, на пример године 1428, кад је деспот Ђурађ Бранковић потврдио баштину челнику Радичу, признавши му село Влаха Радивојци и село Влаха Војковци (у срезу качерском, подно Рудника).[14] Засеоци су били насеља додата уз село, али нису морала увек у управном погледу припадати селу, управо зато што су их стварали Власи који су могли припадати посебном господару који их се није лишавао њиховим насељавањем уз неко село. Катуни су били прва згода за настанак засеока, што се понекад може видети и из имена таквих додатних насеља (Летовиште, тј. летњи сточни станови). У рудничком округу, засеоци села су често имали имена породица или бивших влашких ста-

решина (Поповићи, Живковци, Ивановци, Милићевци) и настали су од ранијих турских „џемада", како су влашки катуни обично квалификовани.[15] У жичкој повељи уз 38 села јавило се и 20 заселака, док у жупи Брвеник челника Мусе (према попису из 1363) од 63 насеља било је само осам заселака. Почетак XIV века било је доба устаљивања покретних сточара прво на шире територије, а потом у сталне засеоке или села са атарима.[16] У жичкој повељи не помињу се влашки катуни, но неоспорно је да су они морали постојати. Власи додељени Жичи били су претходно краљеви поданици, са којима је он слободно располагао. Неки данашњи називи на терену опомињу на некадашњих 219 Влаха (1220), на пример: Батина, Букор, Бун[ушница], Драган[овац].[17]

Питање броја Влаха из катуна и ратара Срба по селима поставио је још Ст. Новаковић. У хрисовуљи коју је Стеван Дечански даровао Дечанима, уз 2.097 ратарских домова, било је 266 кућа Влаха из катуна, тј. код домова однос је био 1:8, а код насеља 1:4 у корист ратара. Но, за Влахе је сам донатор изјавио да их прилаже „мало и то убого". У Душановој Арханђеловској даровници у збиру од 60 различитих насеља било је осам влашких (са 447 породица) и девет арбанашких, па је размер села и катуна износио 43:17, тј. катун је долазио на 2,53 села. Значи, Влаха је било врло много још средином XIV века.[18] Ситуација није била дукчија ни у поречју Западне Мораве, судећи по анализи жичке повеље.

Старији аутори (Ст. Новаковић, Ил. Руварац, Конст. Јиречек, Рад. Грујић) нису улазили у питање броја жичких Влаха с обзиром на форму њихових имена, држећи да представљају мањину, јер је већина имена била словенска. Радослав Грујић је први (1932) почео да броји и нашао је да су од 217 имена 185 словенска а 24 несловенска; за њега су постојале три категорије — словенска, несловенска и хришћанска имена.[19] Совјетски историчар Е. М. Наумов, који је доста писао о средњовековној Србији, пошао је од четири групе имена — словенска (српска), романско-влашка, српско-влашка и хришћанска. Календарска имена укључивала су девет или 10—11 имена и за носиоце тих имена Наумов је држао да су Власи—Романи.[20] Док је Грујић налазио 24 романска имена (не укључујући чак ни имена Бун, Сингур, Буч, Мргела), Наумов их је нашао 36 (или 38), дакле 15—16% Влаха који су даровани манастиру.[21] Према Наумову, постојала је и категорија српско-влашких имена, њих чак 51, где су имена могла имати и српску форму, али су на другим местима тим истим именима називани Власи, за које се може закљу-

чити да су били Романи.[22] Наумов је ту претерао, укључујући све варијанте исте основе (која је могла бити словенска, јер су га збунили наставци који су данас ретки у Срба (-ло, -уш, -ош, -ша). Чак му ни такво рачунање није било довољно, него је по основу аналогија нашао да је од 217 дарованих Влаха 120 било Романа или романског порекла, дакле 55%.[23] Ако је касније катуна мање него села а пре тога више у проценту, па је 1220. међу дарованим Власима била готово половина Романа или несумњиво романског порекла, треба закључити да их је у још ранијем времену било и више и да је проценат смањиван славизацијом. Тиме се јасно види да су Власи врло видљиво учествовали у етногенези Срба у северним крајевима, где су раније били гушће насељени панонски или перипанонски Власи.

Стојан Новаковић је налазио да имена могу бити траг прошлих времена, али да су и Власи са романским именима у време даривања Жичи већ били Срби, тј. да су говорили српским језиком, не узимајући у обзир могућност билингвитета. Станоје Станојевић уопште није признавао имена као знак народности, јер је у првој дечанској повељи извукао имена очева и синова, односно и унука, као и имена браће, тј. из исте генерације, па је установио општу измешаност, а народност се није могла променити у истој или у две, па ни у три паса.[24] Ако чланови исте породице са српским и романским именима не могу припадати разним народностима, ипак остаје да су сви заједно творили српско-влашку групу почетне славизације, без обзира на степен и време завршетка тог процеса славизације. Уосталом, и К. Јиречек, који као Чех није патио од српског националног комплекса, држао је такве људе за Романе или бар да су романског порекла. Зашто би, иначе, људи српског порекла одједном узимали романска имена? Наумов је налазио примере двојних имена, једно је било српско, а друго романско (Драгослав Гагул, Радоје Буколај). Сличну ситуацију поменуо је и у Хумској повељи.[25]

Треба запазити да Власи ни у поречју Западне Мораве и Ибра нису морали припадати истој регији. Поред панонско-перипанонских, било је и других, који су долазили на травне терене области која се посматра. Ту су присутни Матаруге, којих има и јужније, у историјској Херцеговини. Јављају се катуни, називи места или имена породица бугарског називања. Ту је реч само о Власима, онима са Старе Планине, који су славизовани у кругу Бугара, па су их, због бугарског језика и других бугарских карактеристика, у небугарској

средини називали Бугарима. Власи са Старе Планине ширили су се и у бугарском простору надалеко, чак до Црног мора.

Власи су од XIII до средине XV века потискивани са крајњег дела северозападне Србије, тј. из Мачве. За време угарске владавине тамо су насељени ратари католици, поред постојећег домаћег земљорадничког живља. Католичко становништво избегло је пре наступања Османлија, најкасније приликом заузећа Заслона (Шапца) 1470.

II НАСЕЉЕНИ ВЛАСИ У ПОРЕЧЈУ ЗАПАДНЕ МОРАВЕ 1476. ГОД.

Већ приликом освојења Деспотовине (1459) дошло је до већег пустошења места у северном делу Србије. Напуштања насеља било је и за време угарских провала преко Дунава и Саве. Стога је у образованом Смедеревском санџаку било много опустелих села, селишта. Да би се обезбедила обрада земље и тиме стекли државни и феудални приходи, као и храна и услуге, за пограничне турске гарнизоне, примењена је, уобичајена код Османлија, депортација становништва, па су са јужних страна подизани власи да би били насељени у северозападној Србији. Ти власи су, осим изузетно, већ примили српски језик као једини говорни језик и могу се потпуно сматрати Србима. У првој декади отоманске владавине на подручју бивше Деспотовине било је само местимично насељавање сточара. Како је насељавање вршено и из источне Херцеговине, пресељавање влаха отуда није било могуће пре 1465, јер је она тек тада прешла у руке Пророкових следбеника. Насељавање су спроводили санџакбези и други руководиоци. Најстарији османлијски закон о власима у Србији из 1465—8. године одређује: „Од сваке куће нека дају један дукат (филурију), две овце, једну са јагњетом и једног овна. Двадесет кућа чине један катун. Од сваког катуна нека дају један шатор, један сир, три коношца, једну мешину масла и једног овна. Од осталих дажбина нека ништа не дају. На пет кућа један војник иде на војни поход". Пресељени власи имали су за старешине искључиво примићуре, као и у јужнијим областима и примићури су управљали насталим насељима.[1] Веће одвођење влаха из источне Херцеговине могло је настати тек 1471. године, приликом велике ревности Турака у поменутим крајевима, па и упада на дубровачко подручје,[2] можда гонећи оне који су се склањали у Конавле.

У другој десетини отоманске власти у северној Србији талас влаха прекрио је цели Смедеревски санџак, у коме је већ 1476. било 7.600 влашких домова, према 11.400 породица на тимарима и зеаметима, према 1.100 кућа на тимарима бранича градова (мустахфиза) и 2.500 домаћинстава на санџак-беговим хасовима. Дакле, влашка домаћинства у целом санџаку представљају 33,63% популационих јединица. У поречју Западне Мораве било их је у знатном броју, више од трећине становништва. Сточари су долазили не само из Херцеговине, него и из црногорских брда (посебно у области Рудника и околине), али и из Старог Влаха и са Дрине. Тај други вал сточара донео је у северну Србију и кнежинску организацију. Катун код тих пресељеника обухватао је већ 50, а не 20 домова, као у првом слоју насељавања. Ишчезавање катуна сведочила је околност да се натурално давање не прописује катуну него кућама. Са филуријом и осталим дажбинама власи другог таласа насељавања плаћали су 83 акче од домаћинства. То су плаћали беглуку, јер су сви власи у Смедеревском и Крушевачком санџаку проглашени султановим власима, па и они које су на својим имањима раније населили турски великаши. Санџак-бегу је следовало по 15 акчи од куће на име глобе, а на 50 домаћинстава (тј. од јединице већ превазиђених катуна) примао је по једног слугу, док је сваких пет кућа давало и даље једног човека за чување границе и опасних места (кланаца) у унутрашњости снаџака. У случају војног похода власи су долазили у ордију на коњу, из сваког домаћинства по један обвезник. У доба мира они су са својим стадима прелазили у суседне земље, па је, чак, постојала одредба да не смеју бити испитивани о стању у непријатељској земљи. У време насељавања власи су уживали и повластицу — кадија није међу њих могао залазити да за учињене преступе наплати крвнину, тј. суђење је вршено у влашким редовима, ван турске званичне структуре. Такве привилегије касније нису постојале; кнез је узимао само десетину од глоба које су власима наметане. Ипак, власи су били ослобођени рајинских дажбина и радних обавеза. До 1536. године они су давали само половину ушура уколико би примили да обрађују рајинску земљу на тимарима; тада су понекад плаћали мукату, односно извесну врсту закупа у новцу. Повластице су очигледно постојале да би се сточари приволели да населе опустеле пределе без примене непопуларне насилне депортације. Власи који су се у другој деценији османлијске власти у северној Србији ширили из Старог Влаха и са средње Дрине не само што су почели да губе изразите форме патријархалног уређења,

него су њихови кнезови и примићури имали подложне људе (ратаје), који су им обрађивали парцеле, односно давали дажбине.[3]

Без обзира што су власи уживали повластице у погледу дажбина, њихове уплате су омогућавале велике приходе санџак-бегова у XVI веку, нарочито на рачун глоба. Око 1525. смедеревски намесник имао је 550.840 акчи годишњих прихода: 283.950 аспри од влашких глоба, 40.000 од филурије мартолоса (из редова влаха) Београда и Смедерева и њиховог плена, уколико је овај био уписан, и 3.665 акчи од дажбина војнука (опет углавном влаха). Значи, само глобе су алиментирале 51,55% санџак-беговиx доходака. Пуни прелаз насељених влаха на ратарство омогућио је у првој половини XVI века нагло повећање броја спахија. Повластице добијене због пограничног положаја Смедеревског санџака престале су десетине година после мохачке битке, јер је статус влаха, као граничара, измењен.[4]

Почетком последње четвртине XV столећа османлијска управа желела је да образује јединствену управу од насељених влаха са једним врховним кнезом. За ту дужност изабран је кнез Малога, са принадлежностима од 10.246 акча годишње; он је, поред спахијског тимара, имао и своју кнежину, у којој је под његовим надзором поредак одржавало 21 примићур, док се под његовом непосредном влашћу налазило осам села; у тим насељима држао је 14 ратаја и један самоков; имао је и једног теклића, који се у попису одређује као слуга. У целом Смедеревском санџаку постојао је 21 кнез, ослобођен пореза и других давања. И њима подложни примићури располагали су слободном баштином и нису давали порез и друге терете. Неки кнезови су уредовали у малим кнежинама, са извесним бројем примићура. Највише их је имао Радован Бакић, чија се кнежина налазила у кадилуку Брвеник, конкретно западно од Пожеге. Више припадника породице Бакић упражњавало је разне функције (Тодор Дмитров, Херак, Вукан, Никола Вуков, Павле, који је пребегао Мађарима). Највећи број кнежина био је укључен у брвенички кадилук (чија се главнина налазила на доњем Ибру), док су друге једним делом биле у том кадилуку, а другим у Поморављу или у другим крајевима северне Србије, где су кнезови и примићури добијали на управу пуста села с обавезом да их населе. Образовање кнежина сведочи о пуном преласку влаха на ратарство, а сама кнежина представља комбинацију преживелих патријархалних видова живота (с којима су власи долазили) и феудално-територијалног уређења које су освајачи Турци преузели од Деспотовине. Насељавање влаха и

њихово прелажење на ратарство практиковало се и изван подручја северне Србије до средине XVI века, али се нигде насељени сточари нису тако утиснули у целокупну привреду као у северној Србији и нигде није био тако очигледан њихов повлашћен друштвени положај.[5]

Власи су уношени у дефтер на једном месту, обично за цели санџак или су за њих примењени посебни дефтери. Попис је обављен по кнежинама и џематима (катун-село). Кнежина је могла да се протеже на више нахија, па као таква није представљала територијалну целину. На челу џемата налазио се примићур. Један посебни влашки дефтер за Смедеревски санџак сведочи да су власи живели у кућној задрузи, обично састављеној од два до шест одраслих мушкараца, који су били блиски сродници.[6]

*

* *

Према детаљном попису Смедеревског санџака из 1476. године у обухваћеним крајевима западне Србије постојало је 11.275 домова.[7] Попис обухвата најпре град Рудник и област којом је управљао врховни кнез Малота. У Руднику је само за једног човека (Братој) изричито речено да је влах. Но, има пописаних имена која би могла да уђу у категорију српско-влашку, тј, која показује посрбљене људе, пре свега влахе.[8] Испред пописа Малотине области налази се Влашки закон. Он одређује да свако домаћинство даје 63 акче — тј. филурију (45 акчи) и још 15 акчи и једног овна о Божићу. Катун који је обухватао 50 филуриција давао је још: један шатор, две овце, два колута сира, два конопца и три улара. О Ђурђевдану давани су овца са јагњетом и 20 акчи, што чини у новцу 83 акче по кући. То је све ишло у царски хас. Санџак, бегу на име глобе свака је кућа плаћала по пет акчи, а свaких 50 филуриција обезбеђивали су му једног слугу („коморница"), а на пет филуриција један је војник кулучио месец дана. Нису плаћали: порез на стоку и свадбарину, нису довозили даске, катран и луч; међу њих нису доходили солари; нису чували тврђаве, нити градили санџак-бегу конак; нису косили траву за државу, а од влашких примићура није узимана служба, осим ако би штогод згрешили (I, 28).

Кнез Малота Николин имао је у селу Годељеву 11 ратаја (међу којима су и месни поп и један шустеров син), а у селу Дупцу седам ратаја. Ниједан од њих није имао романско име. У „рукама Малоте" налазила су се села: Годељевци, Мионица, Тополница, Сирача, Сека

Река, Руда Буква и Расточица, која су припадала кадилуку Брвеник. У тим селима има имена која би могла ући у српско-влашку скупину.[9] Примићури Малотини (I, 34—64) такође су имали ратаје, па и теклиће. Понекад су држали по два и више села под својом управом. И међу њима би се могло наћи људи чија су имена спадала у српско-влашку групу: Вукач Татушев (I, 38, који је администрирао у три села), Шико Хераков (I, 45, који је владао са седам села), Брајан Радоњин (I, 28—9, који је уредовао у два села), Радивој Паштрић Свидер (I, 58), Рашун Угљешин (I, 58—9, са два мала села), Малогин брат Тохољ (I, 60—3, са четири већа села). Међу њиховим сељанима такође је било људи чија би имена улазила у српско-влашку групу.[10] Најтипичнија несловенска имена била су Оливер и Брајан, која су, можда, ствар моде а нису показивала традицију у породици романског порекла. Ретко су означавана породична имена (презимена), но, она, као старија, врло су често несловенска. Влашко-романска преинака словенских имена, која је свакако наметала црква, види се по наставцима. Поред класичног -ул, ту треба прибројати и -ил (Радил, Добрил, Митал), па и -уш, -ош, -ша и имена на -ло. Имена на -ша више су била удомаћена у областима ближе Арбанасима, али их има и међу власима (Дубиша, Мируша). Присутна су и арбанашка имена, али ретко (Пренк, Кол-). Запажају се и турски утицаји (Ђулић). Словенско -в на крају речи у овим именима се често претвара у -л (Богосал, Хребисал, Радисал, Радосал, Бранисал, Бесисал, Владисал, Грубал, Видосал, Милисал, Лешкосал[ић], па и брдал — брдар). Ту особину показују и презимена Херцеговаца (па и Дубровчана), који су силазили у град св. Влаха, а тога већ нема у црногорским брдима и у Старом Влаху. У југоисточној Херцеговини познате су, такође, влашке скраћенице са -ђ и -[а]ћ (Влађ, Хлађ, Вукаћ, Браисаћ, Бранисаћ). Има и икавице, што, опет, подсећа на Херцеговину, али западну, или на делове Босне (Сича Рика =Сеча Река, Попова Рика, Цирје=Церје, Билотићи=Белотићи). Бошњани се врло често наводе (I, 35, 38, 38, 42, 50, 51, 52, 60). Карактеристично је да се наводи и српска народност, што би значило да она представља изузетак у односу на основну влашку масу (I, 39, 48, 55, 62). За неке се изричито каже да припадају категорији сиромаха, а једном се „лагатор" помиње као лична одредница (I, 35).

У непосредној власти Малоге налазило се десет села са 208 влашких домаћинстава (I, 28—34). У делу подручја у коме је управљао преко примићура, ових је било 24, села 56, а влакших домова укупно 1.000. Малогин шурак Степан Јованов као примићур добио је

празно село Драгојевића (у Осату) и села Придворку, Сирочлас, Стрму Гору, Златариће и Седларе (у ваљевском крају) — да их насели, мада је остајао у Малогином џемату (I, 39). Нахија Рујно у ужичком крају (I, 64—70), којом је управљао Малогин зет Тодор Николин, имала је три примићура и једног кнеза, 17 села и 174 влашких домова. Попис показује 60 имена која би спадала у српско-влашку групу, али са мање страних форми него у Малогиној скупини. Кнез Милош Бајовчевић руководио је селом Грачаница (I, 69). Облика са -л уместо -в нема, што би, можда, говорило да није реч о власима насељеним из Херцеговине. Има и једно типично арбанашко лично име: Ђон, син Ђурђа Грубисава (I, 66). Пет домаћина означени су као Бошњани (I, 65, 66, 66, 67, 69).

Кнежина Радована Бакића имала је 37 примићура, 64 села и 912 влашких домаћинстава. Кнежина се простирала од Дрине до западно од Чачка. Са тог подручја нека су села припадала другим кнежинама. Та област је била погодна за тадашњи начин влашког живота и њихово сточарско привређивање. Села нису компактно распоређена; њихова концентрација је била највећа јужно и југоисточно од Ужица, у крају омеђеном реком Ђетињом на северу и Моравицом на истоку. Идући од овог језгра ка периферији кнежине, насеља су ређа и разбијена. Тај би моменат ишао у прилог мишљењу о интензивном процесу пресељавања влаха у то доба из тога језгра према североистоку, у крајеве са становништвом које је проређено дуготрајним ратовима. У кнежини Радована Бакића упадљиво је велики број примићура у односу на друге кнежине; њих 21 држали су по једно село, а остали по два до — седам. Примићур Вукашин, син Радоње, имао је седам села, а ниједног ратаја. Сви власи једног села нису припадали једном примићуру, јер је део насеља могао поседовати други примићур. Теклића је било 24 и нема случаја да у ком селу има више од једног. Кнежина Бакића одржала се пуних 50 година, до 1527, када се на њеном челу налази Радованов син Херак.[11] У тој кнежини било је много Бошњана — њих 37.[12] Забележена су два Бугара (I, 89, 90) и један Србин (I, 87), као и један са арбанашким именом (Ђоновић, I, 75). Имена српско-влашке категорије има 125. Врло је честа замена -л за -в. Јављају се и један Кричак (I, 75) и један Болун (I, 79).[13] Влашко становништво мора да је било из историјске Херцеговине, од Стоца до Мораче. Имена Оливер и Брајан врло су честа и показују моду. Име Оливер се среће и у Херцеговини у првој половини XV века, али је, ипак, мање често него у Србији; име Брајан припада само моди Србије.

Кнежина Јована Станисавова у нахији Морави (I, 103—116) имала је 17 примићура, 26 села, део једног села и 433 влашких домаћинстава. Петнаест села припадало је кадилуку Брвеник, а 11 кадилуку Островица (код Рудника). У селу Бресници (Чачак, I, 115) 32 домаћинства са још седам неожењених уживало је статус дербенџија, тј. чувара кланца; те куће су давале десет акчи на име испенџе и по пола лукна пшенице и јечма; смедеревски санџак-бег није имао право да се меша у њихов повлашћен статус. Имена српско-влашке комбинације има 85; међу њима су и она са хришћанском или српском основом, али са влашким наставцима -ул, -уш, -ој, -аш; постоји мишљење да је и стари наставак -ое у ствари влашки.[14] Ту нису убројана имена на -ша (Бојиша, Браниша и слична). У поменуту категорију сврстано је и име Мишеља, које се двапут јавља. Само за једног је изричито речено да је влах (I, 110). Бошњанина има три (I, 111, 111, 115 — Гумашин). За једног је уписано да је Србин (I, 114). Ђуриша Бурмазовић (I, 112) свакако је родом влах из херцеговачке скупине Доњи Власи.[15] На Херцеговину упућује и замена наставка -л за -в. Помодно име Брајан се ређе среће.

Кнежина Ђурђа Никашинова (I, 116—121) обухватила је само десет села под непосредном кнежевом влашћу и једног примићура (Радича Коланововг) са једним селом. Ту је било укупно 168 домова. Имена српско-влашке групе има 35, нарочито у примићуровом селу, што су очигледно насељени власи. У ту групу уврштена су имена на -ун, -ан (-ван), а карактеристична су имена на -ар (Групар, Чабар, Чешљар). Код имена са наставком -ер (Коридер, Свидер), -ра (Кесура) и -та (Сопота)[16] реч је свакако о оним из те групе. Кобилићи, који се често јављају међу власима, такође су ту уврштени. Нису укључена имена на -ша (Станиша, Добруша, Дубиша, Милиша), али су као српско-влашка одређена нека која су ретка (Гириша, Гилиша). Имена на -иља такође су третирана као српско-влашка (Вукиља Махудовић, I, 120). Име Вилан Миркојан (I, 117) делује као јерменско. Двапут су наведена имена Кокуруз, која се и на другим странама могу наћи пре појаве кукурузног зрна из Америке. Један Мириловић (I, 118) упућивао би на Доње Влахе у Херцеговини,[17] као и замењивање наставка -в са -л. На Херцеговину подсећа и католичко лично име Дује (I, 117).

Нахија Рујно, која је већ приказана (I, 64) као део брвеничког кадилука, имала је и свој други део у оквиру Смедеревске ливе, који је, такође, био подчињен истом кадилуку (I, 121—40). Под кнезом Припкаром Павловим била су три села, а под његових 17 при-

мићура још 27 села и 11 делова насеља. Од интереса је најпре видети ко су били и како су се звали неки примићури. Ту дужност су обављала најпре три Пришкарова брата — Тодор, Стефан и Радоје Павлови, неки Радован је био попов син, а сигурно влашко порекло види се и из имена неких од њих — Вукач Јанушев, Радоје Брајанов, Мирча Радин, Бонико (име католичких Херцеговаца!) Врманов. Ђон Ђуројевић имао је арбанашко име. Укупно је било 617 домова са 104 српско-влашке категорије код обичних сељана. Док је -в на крају речи и овде често прелазило у влашко -л, -л на крају речи је већ почело да прелази у -о (Радомио, Вукмио, — (I, 122, 123), али не увек обавезно. На Херцеговину подсећа и родовско презиме Банчић, опет из скупине столачких Доњих Влаха,[18] али и презиме Прица (I, 121), које се касније чешће јављало у Лици.

Подручје кнеза Ђурђа Радашиновог (I, 141—49) простирало се око Чачка и Гуче. Кнез је имао 16 ратаја у шест села и седам села под непосредном управом, док је седам примићура представљао старешине у других седам села. У кнежини је било укупно 300 домова. Имена српско-влашке категорије има 66. Чешћа су имена, поред Оливера, Мирче и Рахач—Рахој. Порекло Данчула Бартуловог (I, 148) мора да је било католичко (Херцеговина). Уписана су само два Босанца (I, 145, 149). Назив села Вилуше (I, 142) подсећа на Вилусе, а Храсно (I, 82, данас Расна, југозападно од Пожеге) упућују на завичајну топографију Херцеговине.

Код Гуче, Чачка, Лучана и Драгачева била је кнежина Павла Вукице (I, 149—69). Он је у селу Нихану (?) и Лисици имао девет ратаја, који су плаћали само филурију, и три села под непосредном управом. Са осталих 38 насеља управљао је преко 26 примићура. У селу Црнилу (можда Црнољево, заселак Пријевора, код Чачка) примићур Радоња Ђуринов имао је само брата и синовца, али је одређено, ако се у селу окупе власи, да, поред дуката, морају плаћати и примићурлук (I, 162). Села су припадала кадилуку Брвеник, изузев Кнежевца, Кокара, Ракље и Трепче, за која је насеља био надлежан кадија у Островици. Домаћинстава је било 630, а српско-влашких хомонима 99. Поред стално присутног Оливера, карактеристично је име Кесура, које се јавља (пет пута) у варијантама. Женска имена су увек само хришћанска и српска. Постојала је локална тенденција да се имена србизују додавањем честог наставка у мушким именима -ко (Јон-ко, Сопот-ко, Месар-ко, I, 159). Уписана су два Бугарина (I, 151, 152) и десет Бошњанина, од којих тројица у селу Тушкову.[19]

Између Чачка и Горњег Милановца пружала се кнежина кнеза Мркше (I, 169—80). Под његовом управом је било само 15 ратаја у четири села, а у 20 насеља управљало је 15 примићура. Домаћинстава је било 351, а српско-влашких мушких имена 61. Седам првих села припадало је кадилуку Брвеник а осталих 13 кадилуку Островица. Уписани су и један син Бугарина (I, 171), два Бошњанина (I, 173, 179) и један Србин (I, 179). Код Чачка се налазило село Годуни (I, 172), како се звало једно влашко братство код Стоца.[20]

Подручје кнеза Шобата Каранова (I, 187—99) простирало се од Краљева према Гружи и Книћу. Кнез је под непосредном влашћу имао само једно село и десет ратаја, а 19 примићура управљало је са 22 села. Оно је припадало кадилуку Брвеник, осим три села која су спадала под Смедерево, десет под Островицу, а за једно на Морави није дато ближе одређење. Домаћинстава било је 368, а имало је имена српско-влашке врсте 58. Та категорија имена чешћа је од оних који су означавани као дошљаци. У селу Љубенићу у Љубостињи (припадајући Смедереву) живео је Божидар Сланкамен (I, 189); можда је ту реч о сремском влаху. Власи су насељавани на селиштима, па и на мезрама (на пример у Лађане, на обали Мораве), која је мезра одређена да је власи обрађују — (I, 193). Уписана су четири Бошњанина (I, 187, 196, 198, 199), четири Србина (I, 194, 194, 195, 198) и један са католичким именом Дује (I, 195). Опет има замена -л за наставак -у.

Кнежина Вранеша Миобратова (I, 199—209) простирала се од Краљева ка Великој Морави. Кнез је имао 14 ратаја, једног теклића и једно село под непосредном влашћу, а 16 примићура деловало је у 20 села. Села су припадала Брвенику, Багличу (два), Смедереву (четири), Островици (два), а једно се налазило у Лепеници. Један примићур (Хазир Иванов) и његов брат примили су ислам. У кнежини је било 304 пописних јединица. Имена српско-влашке категорије било је 69 и шест из редова примићура и кнеза. „Срба" је било три (I, 199, 201, 207), а Босанаца четири (I, 202, 204, 204, 207).

Власи Заима Лепенице налазили су се 1476. у поседу царског хаса, а били су смештени у седам села око Трстеника (I, 209—13). Два села су припадала Смедереву, а остала брвеничком кадилуку. Селима нису управљали примићури, нити је било кнезова. У тој скупини било је 128 домова. Српско-влашких имена је 18, дакле знатно мање него у ранијим кнежинама; имена Оливер и Брајан су и код њих помодна. Чешће је код имена наставак -в замењиван са -л, као код села насељених херцеговачким власима. Заим Маглича такође је

имао влахе, насељене у пет села, која су се налазила око Краљева (I, 123—4). Имена српско-влашке категорије било је само седам. Наставак -л на крају речи је већ претворен у -о (Радмио, Богмио, од типично херцеговачког Богмила). У селу Замчани боравила су зими четворица сточара (међу којима и један Бошњанин), који су били бисесилни (трансуманца). Као таксу за зимовање давали су четири овце у вредности од 90 акчи; за њих је неодређено речено: „Нека им се тражи филурија у месту где сада станују."

У већој групи села која су припадала хасу мириливе Смедерева у нахији Островице (која је припадала брвеничком кадилуку) житељи нису означени као власи, мада су представљали насељене сточаре, међу којима је било и Бошњанина, један Бугарин и други дошљаци (син Хрватина: I, 238, син Ужичанина: I, 239, Бугарин: I, 228). Појединачно се помињу муслимани. Не помињу се примићури, ни кнезови него тимарници. Да је међу тим житељима било влаха, сведоче трагови имена српско-влашке категорије, иако нису честа. Реч је о раније насељеним и у ратаре претвореним власима. Међу сељанима је било и одбеглих соколара, који су приликом пописа уписани у тимар (I, 221). Занатлија и попова је било, док су они код влаха који су задржали влашки статус врло ретки. На крају пописа је забележено да села Рујница, Лунићи и Колар настањују власи (и по друштвеном статусу, али „у суштини припадају тимару" Милоша Радивојевог из села Добра Водица у Лепеници). Уписани су у субашилуку Ибрахим-бега, коме су ти власи били дужни да плаћају 300 акчи годишње, а није уписано да су плаћали новац за десетину и дажбине одсеком (I, 249). Дакле, то су они који су се налазили у почетној фази претварања у ратарску рају.

У нахији Маглич (у брвеничком кадилуку) један зеамет поседовао је Сејдија, син влаха Фрке (I, 249—72). Први уписани рајетин у његовом првом селу Конареву (јужно од Краљева) носио је име Оливер. Ни име Брајан није изгубило помодну вредност. И нека друга из српско-влашке групе, иако ређе, показују да је добар део становништва био влашког порекла. И ту, мада ретко, има имена на -л уместо на -в. У Подграду, вароши тврђаве Островица, поред тројице Бошњанина, уписан је један за кога је изричито речено да је син влаха (I, 261). Некадашњи власи су морали бити одмах после турског заузећа Деспотовине и током времена претворени у ратарску рају.

Постоји поименични попис вилајета Херцеговине из 1477. године, који је превео Ахмед С. Аличић, дакле онај који је превео и

делове пописа који се односе на поречје Западне Мораве. Он не говори ништа изричито о власима који би раније били исељени и пресељени у друге крајеве, па и у северозападну Србију. Када је реч о именима људи, она показују присуство категорије српско-влашких хомонима, али су она нешто „напредовала", па је мање туђих основица, а неки наставци су типизирани и подсећају на романске суфиксе. Оливер и Брајан су чести, али, ипак, знатно ређи него у Србији. Уопште, у Србији има имена којих је чешће било у првој половини XV века (о чему сведочи дубровачка грађа). Чест је влашки наставак -оје, на пример: Вукоје, Чичоје, Рахоје, Старoје, Бахоје, Дадоје, Цветоје, Витоје, Плехоје, Влахоје, Тухоје. Наставак -л је углавном прешао у -о (Примио, Румио, Радмио). Суфикс -в се често јавља као -л (Бојисал, Берисал, Прибисал, Радосал, Добросал, Строисал, итд). Типично влашко -ул се јавља (Братул, Чучул, Тохул, Богул, Данчул). Честа су и имена на -ил (Прибил, Хатил, Бранил, Бачил). Можда су најчешћа имена са наставком -ан, такође романским (Гојан, Ђуран, Рајан, Вукман, Руман, Рудан, Врђан, Вуксан, Витан, Ђурман, Доброљан, Гуман, Роман, Миоман, Ђуркан, Костан, Крајан, Дејан, Дајан, Думан, Хрељан, Суљан, Смољан, Џеван, Пилан, Жужан, Мрђан, Рајан, итд). Исте су категорије имена са наставцима -ун, -ин, -ен (Бојун, Богун, Радун, Страчин, Бугашин, Барин, Боин, Цурин, Вучерин, Биладин, Кајчин, Ћипрен, итд). Ту спадају и имена на -уш, -иш, -аш (Ђураш, Мируш, Богуш, Брануш, Кутиш, Паскаш, итд), имена на -ак- -ац, -оч, -ач (Херак, врло чест; Рахац, Бунац, Грубач, Миоч, Виоч). Романски је и наставак -та (Малета, Дулета, Богута, Болета, Огута, итд). Романски изговор је скратио имена са -ђ, -ћ (Влађ). Низ других имена нису словенска (Букара, Патор, Баглав, Ргуд, Мрчо, Руше, Хрње, Дугно, Нуша, Мештер, Крђа, Прхут, итд).

Попис вилајета Херцеговине само посредно може указати на то одакле су се из њега могли иселити власи који су насељени у западној Србији пре извршеног пописа (1477). Само изузетно се јављају сасвим мала села (од једне до четири куће), али се за насеља не каже да су опустела. То се каже за село Доње Задубље. Опустошена села су евидентирана на крају пописа: у нахији Мостар 19, у нахији Гацко 11 (станишта Срба), у нахији Невесиње четири, у нахији Дубрава 16 и у нахији Оногошт 13; ту су забележене и неке мезре (селишта). Највише пустих мезри било је у нахији Почитељ (12); оне су представљале српске (—ратарске) земље, које су се 1477. налазиле у поседу влаха; 14 других мезри било је потпуно пусто, јер их власи још нису населили.[21] Исељавање у Србију дола-

зило би у обзир из нахија Невесиње, Дубрава, Оногошт и можда из нахије Мостар. О насељавању из Дробњака сведочила би црквена организација, јер је епископ Зворника био и црквени старешина Дробњака. У морејском рату то је био Дионисије, млетачки пријатељ, који је утицао на своје Дробњаке да не пљачкају села око Задра, када су их тамо одвели у рат Турци.[22] Исељавање је вршено депортацијом од стране Турака. То је био систем који су они увек користили, па су и Новобрђани (после 1455) пресељени у Цариград, као и Београђани, који су дали име свога града шуми на северном изласку из Истамбула (код врата од Бејазита).

Сењски канцелар Феликс Петанчић, који је око 1501—2. године писао о својим путовањима по Балканском полуострву, наводи „како Рашани, народ љут и ратоборан, живе на странама које гледају на реке Драву, Саву и Дунав, како у планинама више тих места живе власи, људи планинци, који су богати стадима и стоком; како на другој страни, у Старој Србији, живе Србијанци, народ питомији и блажи због тога што више на југу стоје и множину путујућих трговаца имају".[23] Стојан Новаковић је ишчитао код Б. Курипешича да у крају око Чачка и Ужица живе пастири (власи), сточари грубог и простог живота.[24]

Поједини власи који су 1455. живели у сјеничком крају („Барча") насељени су у околини Сабанте и Крагујевца; у Шумадији су постали ратари и давали су ратарске производе уз смањену филурију, али су задржавали влашке обавезе.[25]

Следећи попис смедеревског санџака је из 1516. године (I, 273—356). Тада је у пограничној ливи било 3.128 пописаних хришћанских домова.[26] У нахији Островица са градом Рудником још су се помало осећали трагови досељавања из Херцеговине. Чак у самом Руднику изузетно се очувало име Богмил (I, 278), кога има само међу Херцеговцима. Од новијих досељеника запажено је неколико Арбанаса (I, 277—9), па су чак и две махале носиле њихова имена (Покрта, Степан). Изразитија имена српско-влашке категорије мање се срећу (Манул, син Лапутов, Лалета, Прган, Рахач), али се задржало помодно име Оливер, па су чак четири удовице носиле име Оливера. По рајетинским селима око Рудника и Крагујевца било је имена српско-влашке врсте (Мрљај, Прагул, грчко име Костадин често код влаха, Брануш, Милаш, удовице Оливере). На мезрама које су припадале Руднику (жановица, Михољевац, Поточани) насељени су власи филурџије (укупно 26), који су давали половину десетине (I, 291), тј. били су упола ратари рајетини. Поред њих, на хасовима Ру-

дника уписано је још 37 филурџија. Ту је и даље било пустих села. такво је и Рудиште, чија је раја прешла у угарску земљу (I, 292).

У селима нахије Островица изван хаса Рудника по рајинским селима одржавала су се, имамо је у великом броју, имена српско-влашке категорије (Оливер, Брајан, Костадин, Манул, Данчул, Вучерин, Болашин, Милашин, Радашин, Милаш, Храбаш, итд). На пример, у пазарном месту Чачку (у зеамету Сулејмана припадајући Магличу) становали су власи који више нису имали имена српско-влашке категорије; земљу чачанског атара обрађивали су власи чачанског села Лознице, дајући десетину у висини од 4.750 акчи; ту је спадало и земљиште манастира које су обрађивали власи, дајући 400 аспри десетине одсеком (I, 293). Власи су насељавани по мезрама (Војин Брод на Морави који је припадао Левчу, I, 294), и то свакако после 1476. године, плаћајући десетину. То важи и за села Струлово (можда Стрмово код Лазаревца), где су насељени власи који су давали десетину; код њих су српско-влашка имена готово ишчезла (остао је једино Рајчин), али се -в претворило у -л (Радосал, I, 294). Насеље Бољум (I, 296) подсећа на доњовлашку групу Болун. Власи насељени у Божурњи (северозападно од Крагујевца), који су давали половину десетине, нису више носили српско-влашка имена (осим једног Радашина, I. 297). У суседном Куништу насељени власи давали су половину десетине, а у Мануловцу дажбине одсеком; у Мануловцу су, уместо српско-влашких имена, била три муслимана конвертита (I, 297). Власи су и на другим странама лакше примали ислам од Срба ратара, дакле староседелаца. У суседном насељу Пичин (Лепеница), које је припадало Руднику, један од тимарника звао се Матул (I, 298). Манастиру Св. Никола код Шаторње (у општини Топола) са власима је дошао и други, влашки назив — Ђурановић; један од три калуђера 1516. био је влах Свидер (I, 298). Власи у селу Блашеново давали половину десетине, а виноград су обрађивали „извана"; српско-влашка имена имали су само изузетно (Дејан, I, 301). Насељени на мезри Доња Избиница у Левчу (код Варварина) давали су 530 акчи годишње. У Доњем Лијању плаћали су одсеком, у селу Тулеже и на мезри Јошаница давали су половину десетине, у селу Шиљорози пуну десетину, као и у селу Пониковци (у рудничком кадилуку), у Чичковцу плаћали су дажбине одсеком, у Сархановцу и на мезри Горњи Грабовац испоручивали су десетину, у Горњем Грабовцу, Бачеву, Плашковцу и Горовици половину десетине, у селу Платишници и на мезри Брезовица уплаћивали су државној благајни по 200 акчи годишње. У насељеним селима те групе уписано је 80 по-

родица. Српско-влашка имена имали су само изузетно (Оливер, Костадин, Болашин, Димитрашин, Брануш), али се наставак -в претварао у -л, као у Херцеговини (I, 308—9). У селу Трновици и Доњој Каменици власи су давали половину десетине, а у Котрању прописане дажбине (I, 309). Они су улазили углавном у напуштена села; за рају у селу Горњи Грабовац речено је да су прешли у угарску земљу, а за рају у Бучману — да се девет ратарских породица одселило у Брусник. Власи у селу Прелино (чачанска општина) давали су дажбине спахији. На мезрама Мантијева, Тиховац, Мачков Под и Уљаравица и у селу Кожухар плаћали су влашке дажбине, на мезри Горња Граница пуну десетину, а у селу Тихокуће (у Кучеву) половину десетине (I, 311—13). У селу Руднику (припадало је Левчу) власи који су обрађивали земљу у атару давали су целу десетину (I, 316). На мезри Свећина давали су половину десетине, у селу Кошуте Лука накнаду за десетину (I, 318—19). Не наводе се разлози за такав различити третман досељених влаха. Биће да се основни разлог налазио у времену кад су насељени: најпре су били у статусу полуратара, са полудесетином или дажбинама одсеком, а потом су, особито новим пописом, превођени у положај раје, тј. давали су пуну десетину. Са приближавањем рајинском статусу, губљена су и имена српско-влашке категорије, а остајали обично само помодни Оливер и Брајан.

У нахији Маглич, у великим ратарским селима као што је био Трстеник српско-влашка имена су била ретка (Оливер, Радул, Вучерин, Милак). Слично је било и у Пачевраку, који је припадао Пожеги (Вуксан, Вукас, Костадин), и у Трнову (можда Трнава код Чачка — Вукман, Радман, Бола). На зеамету који је припадао капиџији Илијасу била су два влашка млина у Горњој Свиници, у коме су становали власи који су предавали све врсте ушура. На суседном зеамету Мирзе, сина Балибега Скендербеговог, била су такође три влашка млина (I, 319—24). Влашки елеменат је лако продирао у трговину и у занатство. У тимарским селима Погоровац и Околац некад су житељи давали филурију спахији и од сваке куће 41 јурак пшенице, три јурка јечма, три медре вина, по шест акчи на виноград, по једна кола сена, по три аспре ћумура и по шест акчи као вредност јарца; у Погоревцу је било 12 филурицијa, а 1516. било је 24 породице, четири неожењена и један муслиман (I, 326—7). У селу Доња и Горња Пресека власи су давали ушуре, а на мезри Мокрш (у Некудиму), где су, поред других, земљу обрађивали извана, предавали су пола десетине (I, 327—8). У великом

селу Косорићу, међу онима који су додатно уписани, живеле су две удовице Оливере, један син и једна удовица Брајана; поред имена на в-, изузетно има и имена на -л (I, 330). Раја села Бивољака, која је чувала кланац Бојине, била је обавезна на дажбине по дербенџијском закону; ту је било српско-влашких имена (Вуксани, Брајан, Никашин) и имена на -л (I, 330—1). Слично је и са дербендом у Руђинцима (I, 335—6). У селу Рајановцу била су четири влашка домаћинства „по имену Милош", која су имала један влашки млин, зимовник за овце (вредан 200 акчи пореза) и плаћали су десетину (I, 332). У селима око Врњачке Бање, Отроку и Вукуштици власи су давали ушуре; ту је било српско-влашких имена (Грубач, Рахач, Никач — I, 333). Земљу у селима Мегари и Рућевићу, као и у Доњој Решпици, обрађивали су власи, дајући ушур и ушур одсеком (I, 335—6). За мезру Врдиља власи су плаћали сто акчи накнаде десетине, за мезру Горња Грабовица 120 аспри одсеком, а мезра Залужине обезбеђивала је из десетка 1.532 акче (I, 337—8). У селу Горичани раја је давала ушуре, а власи 200 акчи десетине, зимовиште и испаша у Црмној по сто акчи (I, 340). Власи у Гостињу (чајетинска општина) плаћали су 350 акчи за мукату — закуп (I, 340).

Међу хришћанима Ужица 1516. српско-влашка имена прелазила су 10% укупног броја хомонима (Вукадин, Добрил, Радоман, Костадин, Вукач, Ђураш, Ђурашин, Милат, Влађ, Милаш, Радун, Оливера), а имена на -л су изузетна. Слично је са Пожегом (Брајан, Рајак, Вукач, Костадин, Димитрашин, Радман, Данчул, Вукман, Радашин, Драгул — I, 343—7). У ужичком селу Доњој Каменици такође су становали власи који још нису били рајински апсорбовани; давали су десетину (I, 348). Они су у селу Преканац (које је припадало Ужицу) десетак плаћали одсеком (I, 349). У кадилуку Ужице, али припадајући Ваљеву, налазило се село Хрепуње, где је одржаван пазар, чија је тржишна такса обезбеђивала 1.500 акчи. Власи су забележени на мезри Доброчиновац у Љубостињи, где су на име десетине плаћали 300 акчи (I, 352). Обрађивали су земљу мезре Доња Кравица (која је припадала Лепеници); давали су десетину (I, 353). На мезри Горња Дубница (северозападно од Косјерића) власи су од кошевине давали половину на име десетине (I, 354).

III ВЛАСИ У ПОРЕЧЈУ ЗАПАДНЕ МОРАВЕ ДВАДЕСЕТИХ ГОДИНА XVI ВЕКА

У Руднику из времена сумарног пописа смедеревског санџака који је условно датиран са 1525. годином било је имена српско-вла-

шке категорије (Димитрашин, Добрашин, Ботуш, Владуш, Болко, Батра, Момчило, Оливер, Ђуран, Влаја, Корешур, Ивкар, Комнен, Грубаш, Братул), али не много преко 10% укупног броја хомонима. Приликом тог пописа влашки сточари у Руднику изгубили су ранији повлашћени статус; њих је било у 14 породица и 15 неожењених (I, 359—67). У селима нахије Рудник (I, 367—97) било је људи са српско-влашким именима који нису означени као власи. Чак ни за обрађиваче мезри није речено да су и власи, односно да су уживали део влашких повластица. Војници су плаћали порез према дербенџијском закону (I, 347—8), а они су већином били власи.

У нахији Морава, која је припадала кадилуку Рудник (I, 397—479), села су, осим изузетно, имала примићуре и кнезове. И ови су носили српско-влашка имена (Милак Ивкин, Милак Добретков, Милша Радичев, кнез Рузмир Грујин, кнез Димитрије Петанов, Малко Радоњин, Вукач Угљешин, итд). Села са кнезовима и примићурима нису се у погледу плаћања дажбина разликовала од осталих ратарских села. Понекад се међу сељанима срећу Бугари (I, 448), али не и Бошњани, као раније. Изузетно су и муслимани били примићури (I, 456). Имена на -л су изузетна, док преовлађују она на -в. Села ужичке нахије (I, 480—619) у мањем броју су имала примићуре и кнезове. Примићур села Лалића имао је титулу лагатора (I, 512). Нико више није означен као влах, мада су имена имала још доста српско-влашких елемената. Чак су и примићури носили таква имена (Брајан Ђурђев, Ђурашин Пвкин, Бутко Бурсаћев, Херак Степанов, Каран Бојичев, Вукач Степанов, Радман Милојин, Петина Милишев, Вукашин Радуловић, Бачињан Тохољев, Каран Владисавов). Ту је било синова Бошњака и Хрватина (I, 554 и 564, 552), али не и Бугара. Примићур Херак Радулов са Вуксаном Радосавовим из Горње Забуче (код Ужица) побегао је (I, 595).

Детаљан попис смедеревског санџака начињен после 1528. одаје исту стварност — укидање влашког статуса, при чему би само лична имена указивала на влашко порекло. И та имена су се у међувремену изменила, па су она из реда српско-влашких постала ретка. На пример 19 домова и пет неожењених влаха Рудника који су изгубили повлашћен влашки положај имали су само једно име поменуте категорије (Вукоје — II, 233). У рудничкој нахији (II, 234—51) српско-влашка имена су се, чак, боље одржала код сељана који су и пре брисања влашког статуса преведени на положај раје. На тај ниво сведени су и они који се нису бавили земљорадњом, него рударством, или су обављали чуварску службу; они су харач давали одсеком,

порез на сено нису плаћали, али су плаћали дажбину на бостан (II, 234—6, 240—1). И рудари су записани као сељаци. Ипак, села су могла имати примићуре, од којих су неки такође носили српско-влашко име (Димитрашин Цветков). У погледу дажбина та се села нису разликовала од оних без примићура. Војничка села су плаћала по дербенџијском обичају (II, 242—7).

У нахији Рудничка Морава (II, 253—348) већи део села имао је примићуре (који су седели на баштини), али ни та се села у погледу пореских обавеза нису разликовала од обичних рајинских. Српско-влашка имена су се одржала у обе врсте села невлашке категорије. Нека имена примићура и кнезова говорила су о њиховом пореклу (Димитрије Шобатов, Душман Витанов, Грубач Вукашинов, Петри Радулов, Прибил Радичев, Храбак Радулов, Ђуро Никашинов, Миотул Николин). Стицање баштинских права на земљу ранијих влаха била је једина компензација за изгубљен влашки статус.

Нахија ужичка (II, 438—476) показује исту ситуацију. Ту је код сељана број српско-влашких имена нешто већи. Има их и код примићура (Рахац Николин, Радул Влатков, кнез Херак, Иваш Михаилов, кнез Вукас Вукачов, Басара Тохољев, Добрун Раденков, Радман Милишев, Радул Констадинов, Дојчин Радичев, Вукман Хераков, Радул Радојев, Хрељина Радосавов). Чак ни код насељавања села не говори се више о власима (II, 380). Дербенџијски статус, међутим, није укинут. Село Латвица (у општини Ариље), мада је стално плаћало по дербенџијском обичају, исплатило је свом спахији 2.000 акчи, јер је он тврдио да оно може више дати (II, 466). То је био почетни корак свођења и дербенџија на ниво раје. Негде су права дербенџијских села изузетно и повећана: летња паша Драгошевац, која се налазила у поседу Пашајигита, посадника ужичке тврђаве, прешла је у право дербенџијског села Љубиша (у чајетинској општини).

У нахији Ужице (II, 261—3) нека су села царског хаса уписана у дефтер као тимарска. То је, такође, значило погоршање положаја.

Из 1528. године постоји и поименични попис влаха смедеревског санџака (II, 31—230). У нахији Морава уписани су власи у селима: Доња и Горња Трепча (код Чачка), Жатоклица, Мојсиње (у чачанској општини), Брачине, Бресница (чачанска општина), Доња и Горња Острва (чачанска општина), Љубавода, Буковац и Горњи Буковац (у краљевачкој општини), Горњи и Доњи Мрчајевац (чачанска општина), Црни Поток, Крачево и Бучине. Сва су та насеља у управном погледу припадала Руднику. Нека су била скоро насељена,

па нису бројала више од две куће, као Горњи Мрчајевац. Најпре су свакако насељена „доња" села. У тој групи живели су: 183 породице (са одраслим мушкарцем као домаћином), 490 одраслих мушкараца (који нису имали властитих породица него су живели у поменутим домаћинствима), два муслимана са седам зависних одраслих мушкараца, пет удовица и 21 ратај на челу породица са 20 неожењених одраслих мушкараца. Запажа се врло велики број неожењених мушкараца (више од 2,5 на кућу); у том погледу посебно су била карактеристична насеља Буковац (са 42 „табија" на осам домаћина) и Доња Острва (са 92 у 25 породица). Ту није реч само о породицама са много деце (што би, такође, била одлука дојучерашњих сточара) него и о задругама, кад је више инокосних породица живело у заједници. Кнез влаха те нахије био је Вукдраг Грујин (који је непосредно управљао Доњом и Горњом Трепчом), док је већина села имала примићуре; ове је изгледа постављала власт, јер у многим селима они нису били уписани по имену, него само забележени по функцији, што не би био случај да су сама села бирала своје старешине. У селу Буковцу примићур је био тумач Махмуд Абдулахов, очигледно потурица, можда баш из редова тих влаха; као човек од поверења, управљао је са више насеља. Примићур Вучихна Каранов имао је српско-влашко име, као и кнежева браћа Комнен и Русмир. Тих имена било је и код осталих влаха (Оливер, Брајан, Вујаш, Јогњен, Милак, Мерачин, Мирчина, Вучерин, Русмир, Вучихна, Вукојин, Павун, Вукша, Рахач, Херак, Хреља, Радул, Драгул, Радашин, Петрашин, Пударин, Грубач, Лукач, Браниш, Манул, Нукун, Чабрина, Брајчин, Миок, Мргаш, Љубач, Јанча). Та имена чине преко 16% уписаних мушких имена. На Херцевовину подсећају Иваниш, Томаш, Смољан.

Власима који су припадали Пожеги управљао је кнез Радивој Вукачев (II, 39, 43—54). Та су села: Потуша, Брезовица (у чачанској општини), Вучица, Скоровник, Мирајићи, Лопатница (краљевачка општина), Душница, Лазац (краљевачка општина), Подград (краљевачка општина), Стрмово, Бело Поље (у општини Горњи Милановац), Дракчићи (краљевачка општина), Погоролница (краљевачка општина), Бичаци (чачанска општина), Грошница (Гуча, општина Лучани), Лисовац, Горња Иваница, Тохољево, Конарево (краљевачка општина), Милетићи (Вича, општина Лучани) и Рудо Поље (Краљево). У ратарском селу Конареву влашкој скупини припадао је само поп Стеван, дошљак. Мезра Душница налазила се у поседу неког Влаха Радула, који је за њу годишње плаћао сто аспри; зе-

мљу је обрађивала задруга неког Станка, са још три одрасла сина односно унука (I, 45). Насеља нису била груписана, него разбацана, смештена међу рајинска села, и то само стога што су уживала посебан влашки статус у погледу обавеза. Село Погорелница, у коме је живела само једна удовица, уписано је спахији, свакако као терен насељавања, јер њених 20 акчи годишњег дохотка била је и сувише мала свота новца. Кнез Радивој непосредно је управљао са седам села и једном мезром, док су остала имала примићуре, које је власт именовала или само назначила у попису. У тој кнежини живели су: 192 домаћинства, 540 зависних одраслих мушкараца, два муслимана, четири удовице, 16 ратаја и 32 њихова одрасла члана породице. У погледу разгранатих породица (задруга) карактеристична су насеља Подраг (22 несамостална мушкарца у шест породица), Стрмоно (7:24), Дракчићи (10:42), Лисовац (22:75), Милетићи (11:36). Зависних мушкараца долазило је 3,56 на домаћинство, дакле знатно више него у претходној кнежини. Српско-влашких имена уписано је 145, тј. за преко 18% уписаних мушкараца. Она су била уобичајена: Оливер, Брајан, Херак, Хреља, Комнен, Вуксан, Милашин, Миланиј, Вукас, Радул, Манул, Драгул, Вучина, Вучерин, Вукач, Вучихна, Рађа, Пеша, Костоје, Шишко, Рајчин, Лукач, Влађ, Павун, Данчул, Бајин, Шобат, Лапац, Богаш, Стојак, Јураш, Богмил, Драгиља, Којчин, Ржак, Димитрашин, Михач, Бранул, Облуша, Костадин, Каран, Дабижив, Петрињак, Дојчин, Русмир, Милуш). Имена на -л уместо на -в су чешћа, као и у претходној кнежини. Овде нема Бошњанина и Бугара као у претходној кнежини (П, 40, 42).

Кнежина Радича Рациног (П, 54—99) обухватала је села која су припадала кадилуцима Пожега и Рудник. То су била села: Кадрага (у чачанској општини), Љесково, Преспаница, Темнић, Влавина, Буковица (краљевачка општина), Јанура, Липница, (општина Чачак), Премећа (општина Чачак), Горња Горевница (општина Чачак), Рожнићи, Чремошник, Борин Чуковац, Бершић (општина Горњи Милановац), Галич и Горичани (општина Чачак), мезра Поповин Дол, село Баба, Доња Горевница (Чачак), Шутци, Туглава, Јанковци, Потерац, Осећин са Граховиштем, Ива (Смрдан), Лађане, Попрача (данас Матаруге у општини Краљево), Вранићи (Чачак), Пашановац, Заблатје (општина Чачак), Барица, Видова (општина Чачак), Горњи Готовац (краљевачка општина), Крушевица (општина Краљево), манастир Рајича (=Жича), Јасеновићи, Гразиловци, Врдила (краљевачка општина), Книће (југозападно од Крагујевца), Баче, Доња Буковица (општина Краљево), Петине, Јабуче, Грачаница, Бресто-

вац, Оброво (краљевачка општина), Петровац, Лапци, Хрсановци, Димитровац, пусто село Липница (општина Чачак) и Ивошићи. Насеља са наставком -ци (Јанковци, Шутци, Грaзиловци, Лапци, Хрсановци) именована су типично влашким називима за некадашње катунске скупине, нарочито код насељавања које спроводи одређена личност у ратарској средини. Карактеристично је да је село Попрача касније добило име Матаруге, типично старовлашко, што значи да је после насељавања пре 1528. било и каснијих довођења влаха у та села. Већим бројем тих села управљао је непосредно кнез, јер примићура са именима има само 11, а назначених али без имена — 19. Примићур Милак Ивкин руководио је са два села, као и неименован у селима Баче и Доња Буковица. Село Ива имало је само једну кућу и представљало је објект за даље насељавање. Село Будишане (које је припадало Руднику) било је сасвим пусто. У овој кнежини, као и у раније наведеним, било је ненасељених баштина, овде 27, поред четири мукате, две мезре и два манастира. За једну мезру је записано да је „од давнина била у његову (кнежеву) поседу", па је уписана као муката. Становници Гразиловаца имали су мукату села Дучешане (?), које је пусто; у том селу су се населила двојица филурџија који су давали 200 акчи дажбина. У кнежини је било 903 домаћинстава, 2.138 несамосталних одраслих мушкараца, 23 муслимана домаћина и 15 зависних одраслих мушкараца, 15 удовица, 65 ратаја и 103 зависних одраслих мушкараца и један теклић. Имена српско-влашке групе обухватала су преко 16% хомонима. Та имена су честа: Дука, Дума, Пртко, Брануш, Браноје, Лукач, Русмир, Бојчин, Грубач, Дракул, Братул, Радул, Данчул, Грагул, Манул, Владул, Тохул, Богул, Секул, Селак, Бокасин, Ђурашин, Никашин, Вучерин, Бачин, Петрајин, Петрашин, Дујин, Вукмир, Каран, Вуксан, Вукман, Калвир, Стопоје, Булко, Милота, Шобота, Богута, Ружета, Радота, Оливер, Брајан, Храбак, Брајак, Вранеш, Џулко, Вукач, Петуш, Рајкан, Витоје, Мргаш, Рајкач, Болета, Бигар, Радојич, Милша, Душман, Вучета, Миок, Миоч, Браниш, Морин, Босил Бојман, Божмак, Мирчиња, Калиман, Богајин, Драгал, Петраваљ, Павак, Павун, Петраш, Вукачин, Петуш, Брануш, Пустан, Полиман, Опашин, Пребегар, Костур, Илан, Брезан, Којчин, Миокус, Ољак. Честа је замена наставка -в са -л, што подсећа на Херцеговину.

Кнез Петрија Павин управљао је селима која су такође припадала кадилуцима Рудник и Пожега (II, 99—175). Та села су била: Ружићи (општина Горњи Милановац), Добранићи, Рапаха, Трбушани (општина Чачак), Батар, Рогојевац, Горње Преврње, Миројевци, Вапа

(општина Чачак), Добрача (општина Ариље), Цератер (Каменица, Торинар), Тетребовца, Чемерница, Кладница, Пешница, Таково, Липе (заселак у селу Мајдану код Г. Милановца), Лисјо (код Ивањице), Доња Лука (код Ивањице), Горња Лука, Ђурила, Осаница, Белине, Доња Гуча (општина Лучани), Средња Гуча, Горња Гуча, Доња Костражица (у Драгачеву, општина Лучани), Средња Костражица, Горња Петница (општина Чачак), Доња Кривача (у Драгачеву), Горња Кривача, Живица (у Драгачеву), Љубомир, Ђерађ (општина Лучани), Тихањ (Драгачево), Лисице (општина Лучани), Јелишићи, Грабовица са Лутовцима (општина Г. Милановац), Вранче (Гуча, општина Лучани), Марковица (општина Лучани), Лучани, Коневићи (општина Чачак), Кнежевац (код Крагујевца), Пухово (општина Лучани), Миракуш, Горњи Гугиљ (код Пожеге), Тушково (општина Пожега), Јелен Дол (општина Пожега), Дренова, Доњи Гугиљ, Средњи Гугиљ, Примио, Турица (у Драгачеву), Негришор (општина Лучани), Лесковац, Шандра, Клатичево (код Г. Милановца), Котража (општина Лучани), Међуврш (општина Чачак), Љубурићи, Хртари (општина Лучани), Губеровци (Драгачево), Парменац (општина Чачак), Црнилово, Доња и Горња Лозница (Чачак), Прањево (Г. Милановац), Ковачлук (општина Краљево), Брезна (општина Краљево), Придворица (општина Краљево), Граб (општина Лучани), Рогача са Златама (општина Лучани), Јежевица (општина Чачак), Кожна Рика (Гуњица), Рогошевци, Рохова (општина Чачак), Рајац (општина Чачак), Чачак, Лпетица, Трнава (општина Чачак), Лесковац, Средња Јабланица (општина Г. Милановац), Горња Јабланица, Сутјески, Семедраж (општина Г. Милановац), Шиљков Дуб, Љутовница, Сладановци, Цветан Брод, Котушница, Смрдуша, Појци, Крушевица (општина Краљево), Наврштица, Петрани, Грабовац, Прислоница, Отровин, Грабовац, Проштенчица, Ненашева, Накир, Рђане (Мараница). Има села без примићура, примићура са пуним именом и ређе резервисаних места за примићуре. Један је од примићура био син кнеза Раје, Јован (у три села). И други Рајин син, Петко, био је примићур у селу Кнежевац. Било је још примићура који су држали више од једног села. Један примићур био је попов син, један је био писар Ајдин Јунусов. Села Лпетица, Трнова и Лесковац имала су само једну до четири кућа, а Лпетница је уписана за спахију. У „рукама кнеза" налазила су се села Сутрези, Прислоница, Проштенчица, Рђане и Прањево. За даља насељавања служили су: 66 баштина, једна ливада, једна муката, једна мезра и два манастира. У кнежини је живело 1.407 домаћинстава, 3.408 зависних одраслих мушкараца, 45 муслиманских

домаћина и 49 зависних одраслих муслимана, 25 удовица, 134 ратаја и 210 одраслих зависних ратаја. На породицу је долазило 3,13 одраслих мушкараца, што значи да су породичне задруге биле развијене. Имена српско-влашке врсте су честа, чак 20,8% хомонима. Наводе се ређа: Ралета, Драгота, Милчета, Бојин, Малеш, Јованиш, Рађа, Рачина, Добрул, Пеша, Момчил, Витоје, Крђун, Ивоје, Пребегар, Видач, Лештан, Браниш, Пачал, Богул, Богуј, Петрисал, Каливир, Ђаја, Шишман, Шишан, Грујак, Добрин, Опашин, Првојин, Ђураин, Вукачин, Војман, Лилац, Влах, Храчко, Дучина, Драгојил, Рачин, Ржак, Бурсаћ, Владуш, Ресан, Прајак, Бобан Баљина, Богојин, Петраљ, Крлут, Мргаш, Кордан, Болета, Тасовац, Радаља, Којдин. Нису ретка имена која се завршавају на -л уместо на -в. На Херцеговину још више, изричито, подсећа назив места Љубомир (П, 123, 124), из кога су краја власи по свој прилици и досељени.

Кнежина Драгића Радоњиног била је мала и њена су села припадала пожешком и рудничком кадилуку (П, 175—185). То су била села: Озрим (општина Г. Милановац), Лужине, Полом (општина Г. Милановац), Горњи Лозањ (општина Г. Милановац), Кобешци, Горево, Вилуша (општина Чачак), Карача (општина Чачак), Доња Баница (општина Чачак), Горње Јанче, Мешљево, Подбрезе (Кулиновац), Вапа (општина Чачак) и Кавран. Само су двојици примићура позната лична имена, а за друге је само одређено место; неки су управљали са неколико села, као и кнез. Кнежина је обухватала 167 домаћина и 418 одраслих зависних мушкараца, једног муслиманског домаћина и једног зависног одраслог муслимана, две удовице те 14 ратаја и 25 њихових одраслих мушкараца. На породицу је долазило 2,5 одраслих зависних мушкараца. За даље насељавање постојало је девет баштина, уз једну мезру. За даље насељавање постојало је девет баштина, уз једну мезру. Имена српско-влашке категорије чинила су преко 23% укупних мушких имена.

Кнез Вукач Вукашинов такође није управљао пространом кнежином (П, 184—205). Села су припадала само пожешком кадилуку. То су била: Владимир, Бројевац, Каменице, Братовац, Биљевце, Матково. Стрвје (Рајановац), Заклопача (краљевачка општина), Папратница, Гостула, Теповац, Доња Репница, Крушевица (краљевачка општина), Бошковићи, Ратина (краљевачка општина), Горње Врбе (краљевачка општина), Доња Врба, Горња Грабовица (општина Г. Милановац), Брестова, Драгоље, Рибићи, Брезине (краљевачка општина), Крушевица (краљевачка општина), Доња Паћеница, Нераље (општина Краљево), Слатина (југоисточно од Чачка), Зенци, Кућиште (код

Пожеге), Канина, Горња Баћеница, Жаочани (југоисточно од Чачка), Дубац, Клаповац, Дубац, Ковач (у краљевачкој општини). Осим двојице, сви примићури су познати по именима. Селима је управљао и кнез, укључујући и село Матково, које је уписано спахији. У кнежини је живело 377 породица, 801 завистан одрастао мушкарац, шест домаћина муслимана, четири одрасла зависна муслимана, седам удовица, 39 ратаја и 56 ратајских одраслих мушкараца. Остало је упражњено 13 баштина, уз три мукате. Српско-влашка имена чине 15,5% мушких имена. Има наставка -л уместо -в.

На потесу од Краљева до Врњачке Бање пружала се кнежина Стојана Богданова (П, 205—9). Села су припадала пожешком кадилуку. Ту су спадала: Канаревац, Хрсовац (општина Врњачка Бања), Хоморњак, Подунавац (општина Врњачка Бања), Врба (краљевачка општина), Горња Врба, Вранци, Отрока (јужно од Краљева), пусто село Вуколица, Зировце, Невесел (код Врњачке Бање). Селима је управљао сам кнез, јер нису означени примићури. Поред пустог села, за даље насељавање влаха служиле су и четири баштине и једна муката. О новом досељавању влаха сведочи назив села Вранеши, поред раније поменутих Матаруга. У тој малој кнежини живела је 81 породица са домаћином, али и 88 одраслих мушкараца у тим породицама, два домаћина муслимана са два одрасла неодвојена муслимана, пет удовица, осам ратаја и три одрасла ратајска мушкарца. Као што се види, задружни породични живот није био развијен, можда зато што је крај био равничарски, где је задруга увек мање. Српско-влашких имена било је доста — 27,7%.

Око Љига налазила се кнежина Димитрија Шобатиног (П, 210—16). Припадала је рудничком кадилуку. Ту су спадала села: Хренац, Белшић, Пождаревци, Штавица, Шутци (општина Љиг), Блатовчица, Преторина, Оздрпанци, Сиолица, Берисалица, Дубчево, Ивановићи (код Љига), Пољане (код Љига) и мало село Тврдићи (код Пожеге), које је припадало кнезу. За пет примићура су уписана имена, а за двојицу не. Ту су становале 102 породице са домаћином и 167 неодвојених одраслих мушкараца, пет домаћина муслимана и пет неодвојених одраслих муслимана, три удовице, осам ратаја и 12 неосамостаљених ратајских момака. Задружни живот на више равничарском крају није био развијен. Српско-влашка имена чине преко 17% хомонима.

Од Горњег Милановца према западу пружала се мања кнежина Пава Радосавова (П, 216—22). Села су припадала рудничком кадилуку и носила су имена: Андратница, Стубал или Жарковац (код

Г. Милановца), Шилопај (код Г. Милановца), Манина, Накуче (код Г. Милановца), Угриновац (код Г. Милановца), Голово (код Чајетине), Остраница, Пријановци (у пожешкој општини) и Саћане. Двојици примићура се знају имена, а тројици не. Остраница је представљала мукату за 110 акчи Мухјудина, наиба рудника. Постојала је још једна муката, али и три упражњене баштине. Ту су живели: 121 породица са домаћином, 217 неодвојених одраслих мушкараца, пет удовица, шест ратаја и пет ратарских одраслих мушкараца. Задружни живот је био мање развијен, јер је на домаћина долазило 1,8 неодвојених одраслих мушкараца. Српсковлашких имена има за 21,7%. Има и имена на -л, уместо на -в.

Од Горњег Милановца према југу простирала се кнежина Петка Степанова (П, 222—30), чија су села припадала рудничком кадилуку, изузев села Корњо Чава, које је спадало под Пожегу. Та су села: Бершићи (општина Г. Милановац), Петране, Бранетићи, Дичина, Драшковац, Средње Дреново (општина Г. Милановац), Мутимеђе, Корно Чава, Чалан, Телчино (општина Г. Милановац), Врчани (чачанска општина), Горње Дреново, Мршани, Враница (Чачак), Левај (општина Г. Милановац), Сајовица, Горња Каменица (са само четири дома, уписана спахији) и Потрквица (са само једном кућом). Означена су три примићура по имену. Ту су живели: 143 породица са домаћином, 303 неодвојених одраслих мушкараца, један муслимански домаћин и два неодвојена одрасла муслимана, четири удовице, 14 ратаја и 20 одраслих ратајских мушкараца. Задружни живот је био умерено присутан, јер је преко два одрасла мушкарца долазило на једног домаћина. Српско-влашких имена има за 19%.

Као самостална постојала је и даље кнежина Бакића. Нема података докле је (после 1476) живео и управљао Радован Бакић. Његову кнежину наследио је после његове смрти његов млађи син Херак, који је као кнез уписан 1527—8. године. Поред њега уписана су и четири његова брата — Тодор, Павко, Михајил и Вујица. У административном погледу област је припадала ужичкој нахији, али брвеничком кадилуку. Ужичка нахија је основана пре 1516. године, када је први пут поменута. У тој нахији забележене су још неке влашке кнежине, не представљајући јединствене територијалне целине. Било је случајева да је исто село уписано у две кнежине: у селу Каран, на пример, Хераку су припадале три куће док је шест домаћинстава и четири баштине уписано у кнежину Вука Војинова. Велики број села која су улазила у склоп кнежине Радована Бакића (1476) не помињу се у Хераковој области, а уписани су власи

ушура на ратарске производе и остало; уместо филурије дошла је испенџа (главарина). Села која су 1516. почела прелазити на полурајински статус сада су изгубила и примиһуре. Редукција је управо вршена новим пописом, чак и у дербенџијским насељима, која су по новој организацији имала да плаһају за сваког чувара кланаца по 12 акчи и да дају по пола лукна пшенице и јечма, једну медру за виноград и пуну десетину од кошница, на свиње, свадбарију и глобу, а била су, према дербенџијском правилу, ослобоһена аваризи диваније и текјалифи орфије (III, 501—2, 512, 523, 524, 525, 535). Присуство влаха забележено је само у вези са испашом на појединим планинама (на пример, на Сврачку Стену за влахе Крушевице и код доласка на зимску испашу: III, 523). На губљење статуса реаговали су неки власи. Претворени у рају у Хрсојевцу (у општини Врњачка Бања), они су се разишли, па су земљу обраһивали „извана"; ситуација је коначно решена тако што је неки кнез Милош добио село у закуп, али под условом да га насели (III, 537).

Детаљан попис смедеревског санџака из 1559—60. године (III, 7—168) у понечему је отишао и даље у закмеһавању влаха. Примиһури још постоје у око 40 села, која су мања, понекад дербенџијска, поглавито у ужичком крају и вероватно насеља новодосељених; понегде је и лична ситуација могла на положају задржати човека који је имао ту функцију.[1] Забележен је и један кнез — Радоња Грубачев у Горњем Брегову код Ариља (III, 91), али с њим није означена и кнежина; са старом титулом он је обављао дужност сеоског примиһура. Код дербенџија је стање остало непромењено: они су ослобоһени само од ванредних намета.[2]

Подробни опис смедеревског санџака из 1572. конзервира такву ситуацију. Примиһура у ужичко-пожешком крају има готово упола више него у претходној регистрацији, можда због реаговања развлашһених влаха,[3] слично хришһанима у Грчкој и јужној Албанији, који су се бунили ратне 1571. године. Не треба искључити и ново досељавање влаха којима су управљали до покмеһивања примиһури. Кнезова више нема, него се само за њих двојицу помињу њихове баштине (Ш, 177, 368). Код дербенџија је остало по старом. Понекад се, уместо примиһура, као први у селу јављају соколари (Ш, 250, 252, 288, 303, 315, 325, 337); њих је, изузетно, било у једном случају и у ранијем дефтеру.

Дакле, од средине столеһа, ако не и деценију раније, више се не може говорити о власима којима Османлијска империја признаје влашки статус.

V ЗАКЉУЧАК УЗ ОСВРТ НА ДИЛЕМЕ НАШИХ ТУРКОЛОГА О ДОСЕЉАВАЊУ ВЛАХА У СЕВЕРНУ СРБИЈУ

На основу турских пописних дефтера створен је погрешан и прерани закључак да су Власи у северну Србију дошли масовно тек у првим деценијама турске владавине, и то поглавито из Новопазарског санџака. Влаха је и у северној Србији било много раније, о чему се у нашој старијој историографији доста писало баш у вези са жичком повељом. У овој расправи настојало се да се питање Влаха у северној Србији помери и на време пре почетка XIII века, улажењем у проблематику панонско-перипанонских Влаха, који су се под притиском Мађара селили на југ или из Мале Влашке, а можда и из источног Баната и североисточне Србије осамдесетих година XIII века у Молдавију. Остаци сремских Влаха су Власи Сремљани, којих је у XV веку било и у Херцеговини, а још почетком XVI века било их је и у њиховој старој постојбини. И данас у североисточној Србији, где се доста чује влашки говор, има више врста Влаха: „Царан" су касни пресељеници из Мале Влашке (1815—39) и они говоре језиком који је сасвим близак савременом румунском језику, јер су учествовали у етногенези Влашке; другу категорију чине Власи „Грци", досељени свакако из Тесалије, који говоре доста различито од „Царана", па се једва разумеју; трећу врсту представљају Власи „Угри", дошли не само из Трансилваније (Ердеља) него и из осталих угарских крајева, па свакако и Власи Сремљани.[1] Неки румунски пропагандисти, као Кристијан Сандру, родом из Александрова код Неготина, после Другог светског рата румунски дипломата у Југославији, у својој књизи писаној у време рата тврдио је да је и становништво западно од Велике Мораве румунско, али је током времена свој језик заменило српским језиком.[2]

Ако је тако у североисточној Србији, зашто би се у северозападној Србији Власи морали доселити тек у другој половини XV века, и то поглавито из Санџака и са Дрине? Досељених влаха према турским дефтерима за другу половину XV века било је у Србији око 12.000. Одакле да се толики свет насели у кратком времену само из поменутих области? У неким прегледима Б. Ђурђев дозвољава да је добар део влаха досељених у северну Србију потицао и из Херцеговине и црногорских брда, али су основну масу ипак дали санџачки власи. Анализа овога рада показује да је највећи део досељених влаха у првим деценијама турске власти (око 1471) потицао из Херцеговине источно од Неретве у оном широком појму

Херцеговине из тога времена, па зато међу досељеницима има и карактеристичних католичких имена (Дује, Иваниш, итд.), којих је било много у католичној Неретви у XV веку. Било их је и са Мораче (Кричци!), а нешто касније и из Дробњака и дурмиторских предела. Основица пресељеника око 1471. била је из јужне Херцеговине, тј. из нахије Доњих Влаха, око Стоца, Љубиња и Љубомира. Само у Херцеговини постојале су неке говорне одлике (претварање наставка -в у -л).

Позиције Б. Ђурђева, које је тешко бранити, запазила је Душанка Бојанић, која је, помало збуњено, увела у дискусију и питање влаха у Деспотовини као крајишких војника. Она сматра да су херцеговачки Власи нешто друго од Влаха Алтомановићевих земаља. Није објаснила у чему је та разлика.[3] Она може бити и само развојна, тј. у различитом темпу територијализације. Она може бити и стриктније етничка, јер, видели смо, да ни Власи нису сви истога говора и порекла. Херцеговачки Власи су досељени из Тесалије, Епира и Македоније. Власи Алтомановића земље могли су доћи са других страна. Први Власи Деспотовине које су Турци пописали (1444—6) били су они око Крушевца, у Топлици и Дубочици.[4] Ти, свакако, нису дошли ни из Старог Влаха, ни из Херцеговине. То исто важи и за Влахе које су Турци пописали у Браничеву 1467—8. Ђурђев и код њих гледа у југозападном правцу. Б. Ђурђев инсистира да Феликс Петанчић прави разлику између Рашана (који се простиру у Подунављу, Посавини, али и до Драве) и влаха, али каже да они живе на истом простору, само власи у планинама. Он територијализацију Влаха ставља у прву половину XV века, али то важи само за Херцеговину, где је територијализација било и много раније, али не тако масовно као првих деценија XV столећа. Можда би се могло прихватити његово тумачење појма „старовлашанин", као нетериторијализованог Влаха (према тумачењу које је постојало у Црној Гори). Али, зар је могуће да су старовлашани у Старом Влаху још 1455. живели под шаторима, а почели су да се баве земљорадњом. То је немогуће, и та теза само треба да одбрани једну ранију Ђурђевљеву полемику о „шатрама" у влашким дажбинама 1455. у Санџаку. Добро знамо из многобројних дубровачких записа да су херцеговачки бисесилни власи (које Ђурђев сматра номадима) имали у зимским становиштима куће од камена, а готово никако се нису бавили ратарством пре око 1420. године. Тврдња Ђурђева да су дербенџије у северној Србији морале обавезно бити из

Старог Влаха, такође је без покрића у изворима, па и дефтерским, али и без резонских аргумената.

Питања су тешка и досад није било довољно изворних података за њихово решавање. Износити преране закључке и на критику одговарати „Шта ми знамо о Старом Влаху у средњем веку", више је него неубедљиво и нерационално. На панонско-перипанонске Влахе досад у нашој науци уопште нисмо мислили и на могуће разлике међу самим Власима, с обзиром на њихово порекло и место живљења готово нико није помишљао. Они који раде само на основу једноврсних и касних извора свакако да неће доћи, не само до прихватљивих решења, него неће питање ни како треба поставити. Дакле, кренимо у шире хеуристичке захвате.

НАПОМЕНЕ

I

1. В. Д. Королюк, Термин „Волошска земля" в раннесредневековны письменних источниках, у: „Этническая история восточных Романцев", Москва, 1979, 11-2, 14; 6; С. Б. Бернштеин, „Взаимодеиствие языков Карпато-Дунавского ареала", в: Карпатскии сборник, Москва, 1976, 7.

2. В. Маринов, Расселение пастихов-Влахов на Балканском Полуострове и за его пределами, Историографические аспекты славяно-волошских связеи, Кишинев, 1973, 24, 26-7.

3. N. Draganu, Din istoria Transilvaniei, Bucareşti, 1963, 81.

4. T. Vukanović, »Les Valaques habitants autohtones des pays Balkaniques«, L' Ethnographie, Paris, 1962, 11—41.

5. Fr. Mikloschich, »Über die Wanderungen der Rumenen in die Dalmatischen Alpen und die Karpaten«, — in: »Bände der Denkschriften der philosophisch-historischen Klasse d. k. Akademie der Wissenschaften«, Wien, 1879; B. P. Haşdeu, »Strat şi substrat, denealogia popuarelor balkanike«, Bucareşti, 1892.

6. W. Tomaschek, »Zur Kunde des Hämus-Halbinsel«, Wien, 1882, 48 (482).

7. J. Macurek, »Valaši v zapadnich Karpatech v 15—18 stoleti«, Ostrava, 1959.

8. П. Ивић, „Српски народ и његов језик", Београд, 1971, 26-8, 30.

9. Е. П. Наумов, К вопросу о значении термина „Влахи" в хронике так называемого Ансберта", у: „Этническая история восточных Романцев", Москва, 1979, 195, 197.

10. М. Мирковић, „Племенско друштво и култура динарских сточара", збирка: Предмет и метод изучавања патријархалних заједница у Југославији, Титоград, 1981, 253; Исти, „Сезонска сточарска паша на Динарским планинама", Зборник за народни живот и обичаје ЈАЗУ, књ. 46, Загреб, 1975, 154.

11. L. v Südland, »Sudslawische Frage und der Weltkrieg«, Wien, 1918, 29, 49.

12. Ст. Новаковић, Село, Глас СКА XXIV, Београд 1891, 20-1, 23, 31, 33, 34, 37-8.

13. J. Gelcich—L. Tháloczy, Ragusa és Magyarorszád oklevéltára«, Budapest, 1887, 513; Ст. Новаковић, „Село", 40 и 41, 42.

14. Ст. Новаковић, „Село", 41, 54-5, 46; Ј. Мијушковић, „Опис рудничког округа", Гласник СУД 41, Београд, 1875, 198.

15. Ст. Новаковић, „Село", 120-4, 134, 135; J. Мијушковић, н. н, 198.
16. Б. Р. Симоновић, „Типологија села средњовековне Србије", Симпозијум: Сеоски дани Сретена Вукосављевића XIII, Пријепоље, 1990, 174-5.
17. Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство", Историјски часопис IV, Београд, 1954, 164; Р. Љ. Павловић, „Подибар, и Гокчаница", Српски географски зборник, 56, Београд, 1941, 249.
18. Ст. Новаковић, „Село", 52, 53.
19. Р. Грујић, „Епархијска властелинства у средњовековној Србији", Богоштовље бр. 2/1932, 105.
20. То су имена: Андрија, Васиљ, Гргур, Илија, Лав, Никола, Сима, Тудор и Мик. Пачен је Грујићу било словенско име.
21. Та би имена била: Бала, Бун (трипут), Букор (пет пута), Бута, Буцкат, Буч, Вусин, Гела, Грипон, Дедор, Дода, Драгоман, Кулин, Куман (триред), Луцан, Мргела, Пачен, Полидраг, Пружен, Руг, Сина (двалред), Сингур, Трусен, Турјак, Тус, Чуч, Шарбан, евентуално Мик и Брата.
22. Таква би имена била: Батина, Будин, Бунило, Велен, Влад (двапут), Вратеш, Вратиша, Гостило, Грд, Грдеж, Гугота, Гуња, Грдош (двапут), Драгош, Драгуш (осам пута), Драгман, Злина, Мирош (трипут), Нанота, Нег (двапут), Негослав, Негота (двапут), Неж, Понег, Предило, Радота (два пута), Радиш, Радуш (двапут), Сијан, Годиша.
23. Е. П. Наумов, „Балканские влахи и формирование древне сербскои народности", Этническая история восточных Романцев", Москва, 1979, 31-6.
24. Ст. Сатнојевић, „Лична имена и народност у Србији средњега века", Јужнословенски филолог, књ. VIII, Београд, 1928, 151-4.
25. Е. М. Наумов, н. н, 37 и 36-7; Ст. Новаковић, „Законски споменици српских држава средњега века", Београд, 1912, 594.

II

1. „Историја народа Југославије", II, Београд, 1960, 80-1 (Б. Ђурђев).
2. Б. Храбак, „Хајдучија Херцеговаца", зборник радова: Ослободилачки покрети југословенских народа од XVI века до почетка првог светског рата, Београд, 1976, 14-5.
3. „Историја народа Југославије", II, 81-2; Д. Бојанић, „Турски закони и законски прописи из XV и XVI века за смедеревску, крушевачку и видинску област", Београд, 1974, passim; иста, „Један рани канун за влахе смедеревског санџака", Весник Војног музеја, XI—XII, Београд, 1966, на више места; иста, „Власи у Србији и њихови први кануни", Историјски часопис, XVIII, Београд, 1971, 256—267.
4. „Историја народа Југославије", II, 70, 72, 79—80.
5. Исто, 83-5.
6. „Турски катастарски попис неких подручја западне Србије, XV и XVI век", приредио Ахмед С. Аличић, књ. I, Чачак, 1984, 9. — Ради уштеде простора овај основни изворни материјал наводиће се у основном тексту, при чему ће први, римски број у загради означавати том, а други, арапски, страницу.
7. Б. Храбак, „Исламизација краљевачког, чачанског, ужичког и рудничког краја 1475—1575", Наша прошлост бр. I н. с, Краљево, 1987, 27.
8. То би били: Радин Дудман, Мирослав Саплар, Радиша Брајанов, Шобота и његов брат Богавац; Радивој, син Рахуна; Радиша Крлуга — у Руднику. У Горњој Красовици: Братуш, син Влатка; Радић Брајанов, Гојиша, син Богила; Михал Брајанов, Вукан, син Басуља. У селу Коларици: Ивко Радулов. У Горњој Јабланици: Марко Чабрушић и Шишман, брат попа Братка (I, 23—25).
9. У Годљеву: Степан, син Петуша, и његов син Радул. У Мионици: Брајан Радивојев, Мргаш Цветков, Владисав Оливеров. У Тополници: Угљеша Влатков са синовима Обриком и Комненом. У Сирачи: Вук, син Доше. У Дубници: Васиљ Страхињин са синовима Оливером, Плавишом, Влађем и Радашином, Бранислав, син Брхала, Мирко и Бранко Брајанови, Ђуро Брајанов, Никола Ругачов. Сеча Река: Димитрије Оливеров, Херак, Херак, брат Радо-

њин; Радиша Брајанов. Руда Буква: Радован, син Хераков, и син му Братул; Бачан, брат Братула; Вукој, син Вавице; Шаин, син попа Влаха, и с њим Дулан; Перан, син Богосава; Радивој Ћелет, Брајан, син Новака; Беровац, син Мирчин; Милојко, син Полимана; Петко Ачиупур, Никун Добрашинов. Расточица: Оливер, син Покрајца; Годашин, син Војка Бошњанина, Радохна Брајанов, Ханкие, брат Милићев; Ненад, син Вутушин; Хреша Данчулов, Ђурашин, син Буначковића; Дука, брат Угљешин, и Брајан Грубојев (I, 29—34).

10. Станиша и Бранил, синови Пасвије; Балоје, син Бојина; Милчина, Томан и Радман, синови Гојина; Дубин Петков, Огњан Рајанов, Владислав Витанов, Радуш Обрићев, Трмша Загорчевић — сви из Кладарупа (I, 34-5). Теклић Прико Брајанов, Влахун Петков, Вукас Ужећевићев, Петриша Свидеров, Јешан Грубачев из Белоперице (I, 35). Радихна Брајанов и Радман Душићев из Засеља (код Пожеге — I, 36). Ратај Радош Калиманов, Степа Оливеров, Вујан Вукашинов, Брајан Миловчев, Војиша Радулов, Радивој Ходовићев, Радота Лалин, Плавиша Гојсовић, Димитрије Ћелаба, Мијок Рајанов, Брајан Радивојев, Петриј Пунишићев, Ђуран и Данчул Сопотићеви, браћа Свидисар, Белиша и Брајан, Бикар Радочин, Ђирун, син Србина — сви из Скрапеша (код Т. Ужица, I, 36-7). Брајан, син Ивке, и Никашин Радманов из Средње Добриње (северно од Пожеге, I, 38). Радосав Шилоговић, Радич Бундуков и Степко Оливеров из Загорице (I, 38). Радован Муманов, Вукашин Рибијев, Шаин Петков и Оливер Милин у селу Маћеру (северно од Пожеге, I, 39). Радивој Примилов из Драгојевића (I, 39). Пренка и Оливер, синови Милке, из Љештанског (код Бајине Баште, I, 40). Брајан, братић Влатков; Мачут Војинов, Вук Стрглар и Вукман Шуркин из Годечева (западно од Косјерића, I, 40). Радивој Луганов и Милић Стадинин из Маковишта (северозападно од Косјерића, I, 40). Оливер, таст Радоњин; Бусат Владисалић, Берашин Стојков са браћом Марином, Вучерином и Ђураном, Рајица Брајин, Марко Богалевић, Богдан и Ихо Хеpакови, Степан Овршун, Врман Влатков, Оливер Радинца Оплазић, Рашаш, син Вукише; Болашин Иванићев — сви из Билог Поља (вероватно Татовица код Пожеге, I, 41). Вукашин Брајаков, Витуш Радашинов, Радивој Брајаков, Добрашин Младушев са сином Димитријем, Вукашин Огашчевић, Вукас Митушковић, Херак и Вукас, синови Бошњанина; Радашин Колићев — сви из Горње Висибабе (западно од Пожеге, I, 41-2). Брануш Радашинов, Радоња Врanушев, Плавиша и Деско, синови Прибигаве; Балша Ђуричићев, Ђурица Брајанов, Брајиша Радоњићев и Мацир Ивкин из Врањана (код Пожеге, I, 42-3). Оливер, син Витомиров; Витуш Витков, Степко Кајин — из Хотања (Пожега, I, 43). Обрен Парвал и Мијотуш Припков из села Прлуга (I, 44). Оливер Калинић и Бранко Бргомиља из Мрагутина (I, 44). Врњак Радулов, Радиља Брајанов, Пинкар Бојчиновић и Пријан Шушманов из Бранчића у Качеру (код Г. Милановца, I, 44-5). Хребисал, братић примићура Радича Радановог; Принкар Радивојев, Братуш Оливеров, Никашин Брајанов и Мишљан Скоросалић, Ивуш Владинићев и Радосав Дерманов из Полашкове (I, 45). Новак Пештер, Радман и Болко Влаткови, Оливер Радоњић, Божидар Тркушев и Влатко Лимбо из Горње Добриње (северно од Пожеге, I, 46). Селак и Зор, синови Гуче, са синовима Шоботом, Каром и Драгићем; Степан и Оливер Миомanови, Вук и Дучер, синови Мадуда; Осред Рајишић са синовима Дејаном, Баћилом, Војином и Петком из Гојне Горе (Г. Милановац, I, 46). Дука Вукотић са синовима Бодулом и Степаном из Вукотића, засеока Дружетића (Г. Милановац, I, 47), Шаин Милованов са сином Костадином, Радман, Иваш и Војин Радованови, Божидар Брајанов са синовима Петком и Караном, Радовац Брајков, Радоња Братусалов, Радивац Братулов, Принкад Радоњин, Димитрије Паскашевић, Бошко Одмајин из Дражиловића (северно од Пожеге, I, 47). Иван Бодружановић, Рашај Ђурђевић са браћом Оливером и Радичем и Радуш Трнинић из Војновића (заселак Радобуђе из Ариља, I, 48). Радин Паскашевић са сином Тодором, Сопота, братић Радишића Вукашиновог; Бошко Брајчинов, Сопота, брат Радоњин; и Добршко Воратин из села Љутице (Пожега, I, 48). Ђурађ Халапов и Владисав Пирицин из Душковца (Пожега, I, 48). Пожаран Брадисавов, Вукац Бабајин, Рајче Брајисаћ, Површан Мићун, Бајчин и Радун Радованови из Доње Добриње (северно од Пожеге, I, 48-9). Чи-

риша Ђлајковић, Бошко и Добросав Оменкови, Ђурађ Бранисаћ из Горњег Гугља (Пожега, I, 49). Радавац и Мишосал Радунови, Радавац Мирчанов, Брадиша Муртирадин, Витушин Стојков и Хрисал Владисалић из Каменице (Т. Ужице, I, 50). Радоња Ушмиловић, Милак, син Пашајигитов; Брајан Радивојев, Владислав Домилић и Мишље Рашков из истога села (I, 50-1). Влатко Ћелуновић, Марко Варенчевић, Вукач Вешковић, Радивој Хребешин, Радојко Ходовијин, Јован Пренкочић, Божидар Моховић и Димитрије, брат Ортушев, из Севојна (I, 51-2). Степан Болашинов, Радашило Новаков са синовима Оливером и Радоњом из Рибаша (Т. Ужице, I, 52-3). Брајан Ненадов, Радован Ругачев и Радоња Бојвитер из Скакаваца (Косјерић, I, 53-4). Брајан Радивојев, Манил Радивојев, Радохна Богунов, Радован и Херак, синови Братула, и Павал Дајкин из Мионице (Косјерић, I, 54). Радман Оливеров, Куше Радан, Бранул Радојин, Јован Оливеров са сином Сопотом и Станиша са мајком Рахном из Попове Реке (I, 54). Данчул, брат Марка Степова; Виган Вукчевић са синовима Тохољем, Ћирјаком и Боровином, Момчисал Радулов, Бабан, Доброшило Радохнин и Брајан Бранчић из Парамуна (североисточно од Косјерића, I, 55). Радосав Нилишић, Брајан Дубчев и Иван Брајанов из Дубраве (заселак Коњске Реке у Кремнима, I, 55). Вукашин Осутовић и Чиран Радованов из Тохора (под Повеном, I, 56). Милко Кљунов, Радохна Шилоговић, Оливер Шакотић, Које и Оливер, синови Лугарина; Уко Рахчић, Угљеша Мишљинов, Борисав Сајкин, Оливер Годања, Радосав Гојсалов и Херак Гојсалов из Тометина Поља (Пожега, I, 57). Брајан Милошев из Дивчибара (I, 58). Брајан Богутовић, Радосав Нрајанов, Шико Рашковић и Богут Петријев из Лутовца (I,58). Голуш Мирушин из Церја (код Бајине Баште, I, 58). Богдан Осја из Билотића (северно од Ужица, I, 59). Брајан Бошков из Крушчића (југоисточно од Ужица, I, 59). Божидар Сопотов, Данчул Милочин, Шаин Богданов, Братун Брајанов и Влајко Брајанов из Маковишта (северозападно од Косјерића, I, 60). Дуда Радовчев, Виган Дерманов, Херак, попов син; Рас, син Бранића; Маруш Миронић, Братул Крчковић и поп Данчул из Дреновца (Косјерићи, I, 60-1). Бошко Булић, Сопота, син Радише; Брајан Радојин, Димитрије и Оливер Билићи, Уко, брат Миловца; Радовац Ћиротуш, Рашко Хлађев, Радашиља и Ланут Влатковићи, Ругисал Селишанов, Дојчин Шишатов са сином Брајишом, Оливер Брајинов и Рахој Бошковић из Скржана (I, 62-3). Добривоје Брајинов и Лајин, братић Миловца Радишиног, из Корице (I, 63). Добросав Богунов из Студенице (I, 64).

11. М. Васић, „О кнежинама Бакића под турском влашћу", Годишњак Историјског друштва БиХ, IX, Сарајево, 1957, 224—9.

12. I, 71, 71, 71, 70, 73, 73, 73, 73, 73, 73, 73, 74, 74, 74, 74, 74, 79, 82, 82, 82, 83, 83, 85, 86, 86, 86, 86, 86, 87, 93, 95, 96, 97, 97, 97, 99, 100, 102.

13. О Бодулима из влашке скупине Доњих Влаха код Храсна у општини Столац вид.: Б. Храбак, „О херцеговачким влашким катунима према пословној књизи Дубровчанина Цивана Припчиновића", Гласник Земаљског музеја, Сарајево, 1956, 31.

14. Мишљење проф. др Ивана Божића после излагања долепотписаног о влашком пореклу ијекавице: Радови АНБиХ, књ. 73, Одељење друштвених наука, XXII, Сарајево, 1983, 153.

15. Б. Храбак, „О херцеговачким влашким катунима", 30 (Храсно код Стоца).

16. Имена Сопота, Шопута и слична настала су од новогрчког „сопотос", што значи врело, поток, и врло су честа код Влаха. Сопути власи су у првој половини XV века били насељени између Билеће и Никшића, одакле су их Турци депортовали најпре у далматинску Загору, а потом око Коренице, где се данас презивају Шупут (Б. Храбак, „Разграњавање катуна и стварање групе катуна односно племена у некадашњој Херцеговини (XIII—XV век), Предмет и метод изучавања патријархалних заједница у Југославији", Титоград, САНУ, 1981, 185).

17. Б. Храбак, „О херцеговачким влашким катунима", 33.

18. Исто, 31.

19. I, 154, 154, 154, 156, 157, 158, 161, 162, 164, 167.

20. Б. Храбак, „О херцеговачким влашким катунима", 31.

21. „Поименични попис санџака вилајета Херцеговина", приредио А. С. Аличић, Сарајево, 1985, 325 и 601—606.

22. Хисторијски архив у Задру, Списи генералних провидура: Girolamo Corner, № 55, фол. 538, Сплит 5. I 1688 м. в. (=1689).

23. Ст. Новаковић, „Село", 47; D. Kniewald, „Феликс Петанчић и његово дјело", Београд, 1961; Исти, Весник Војног музеја, III, Београд, 1956, 82—6.

24. Ст. Новаковић, „Село", 132. — Тога у Курипешича нема: Б. Курипешич, „Путопис кроз Босну, Србију, Бугарску и Румелију 1530", Сарајево, 1950, passim.

25. О томе постоји велика полемичка литература: Б. Ђурђев, „Територијализација катунске организације до краја XV вијека", Симпозијум о средњовековном катуну, Сарајево, 1963, 148—9; исти „Значај података о власима у попису крајишта Иса-бега Исхаковића из 1455. године", Годишњак Друштва историчара БиХ XXV, Сарајево, 1966, 63—78; исти, „О насељавању Влаха-сточара у сјеверну Србију у другој половини XV вијека", Годишњак Друштва историчара БиХ XXXV, Сарајево, 1984, 16—17; Х. Шабановић, „Крајиште Иса-бега Исхаковића. Збирни катастарски попис из 1455. године", Сарајево, 1964, 8; исти, „Морални и научни ниво једног написа Бранислава Ђурђева", Годишњак Друштва историчара БиХ XV, Сарајево, 1966, 269; Д. Бојанић, „Што значе подаци о сјеничким власима у попису из 1455. године", Историјски часопис, XXXIV, Београд, 1987, 97—112.

26. Б. Храбак, „Исламизација", 30.

III

1. М. Васић, О кнежинама Бакића, 229—36. — О Павлу Бакићу вид. мало познат чланак: А. Ивић, Павле Бакић, Народна читанка „Свети Сава" са календаром за годину 1933, Загреб, 1933, 102-6.

IV

1. III, 9, 22, 30, 31, 32, 55, 64, 65, 66, 68, 70, 74, 77, 79, 81, 85, 89, 90, 92, 93; 94; 97; 104, 118, 121, 122, 136, 137, 137, 138, 147, 150, 153, 155, 157, 159, 160, 173.

2. III, 84, 96, 97, 112, 114, 117, 119, 120, 121, 128, 130, 155, 156.

3. III, 176, 179, 187, 188, 196, 196, 201, 212, 218, 222, 238, 237, 240, 241, 243; 244, 246, 247, 248, 259, 261, 263, 282, 284, 285, 296, 299, 307, 309, 217, 332, 348, 349, 350; 367, 369, 370, 373, 375, 378, 379, 395, 399, 400, 401, 403, 408, 412, 414, 423; 426; 427; 429; 430; 434; 444.

V

1. И. Мужић, „Поријетло Хрвата", Загреб, 1989. (цитирано писмо долепотписаног од 24. маја 1989).

2. К. Сандру, „Народна поезија Румуна настањених у Тимочкој Крајини", 1943, стр. 5.

3. Полемичка схватања Б. Ђурђева вид. у његовом чланку: „О насељавању Влаха сточара у сјеверну Србију у другој половини XV вијека", Годишњак Друштва историчара БиХ, XXXV, Сарајево, 1984, 9—32. Душанка Бојанић је своја схватања изнела у дискусији, објављеној у: Радови АНУ БиХ књ. 73, Одељење друштвених наука, књ. 22, Сарајево, 1983, 164 и даље.

4. „Попис области Крушевца, Топлице и Дубочице у време прве владавине Мехмеда II (1444—1446)," приредили О. Зиројевић и И. Ерен, Врањски гласник, IV, 1968, 377—416.